

GAMLE HUS DA OG NÅ

Notaholmen

Foto KMK 2004

Status for SEFRAK-registrerte bygninger Samnanger kommune Hordaland fylke 2004

Trykt: Allkopi, Oslo 2007

Forsidebilde: Notaholmen i Samnangerfjorden. Et av kommunens utvalgte "signaturhus", satt i stand ved dugnad, kommunal bistand og bistand fra Lionsklubben.

Forord

Kulturminnekompaniet foretok år 2004 på oppdrag fra Riksantikvaren en kontrollregistrering av ca. 3400 bygninger i kommunene Sarpsborg, Holmestrand, Bø og Samnanger

Undersøkelsen bygger på en landsomfattende registrering av hus bygd før 1900 kalt SEFRAK-registreringen. De innsamlede dataene danner grunnlaget for databasen Nasjonalt bygningsregister som ble åpnet i 2000.

Undersøkelsen ble gjort som et ledd i Riksantikvarens overvåkingsprogram av SEFRAK-registrerte hus i et representativt antall kommuner. Ved hjelp av periodiske kontrollregistreringer er målet å få informasjon om desimeringstakt og endringer på bygg eldre enn 1900.

Kontrollregistreringen knytter seg til nasjonalt resultatmål 1: "Det årlige tapet av kulturminner og kulturmiljøer som følge av fjerning, ødeleggelse eller forfall, skal minimeres, og skal innen år 2008 ikke overstige 0,5 % årlig".

Systematisk kontrollregistrering ble i år 2000 foretatt i kommunene Nord-Aurdal, Gjerstad, Fræna og Kautokeino; 2001 i Tromsø; 2002 i Sandnes, Eidskog, Skjåk og Saltdal; 2003 i Melhus, Snåsa, Flora og Vega.

Tidligere var det gjort spredte undersøkelser i presskommuner i Osloregionen – Nittedal, Lier og Ullensaker. Disse viste et gjennomsnittlig årlig tap på 1 % for hus eldre enn 1900. Satt på spissen vil dette si at om 80 år ville alle hus eldre enn 1900 være borte.

Rapporten er skrevet av Kulturminnekompaniet. Rapportformen bygger på Nittedalrapporten, men er omarbeidet i samarbeid med Riksantikvaren, ved Gro Wester i 2000, fra 2001 Anke Loska.

April 2007

Unni Broe og Solrun Skogstad

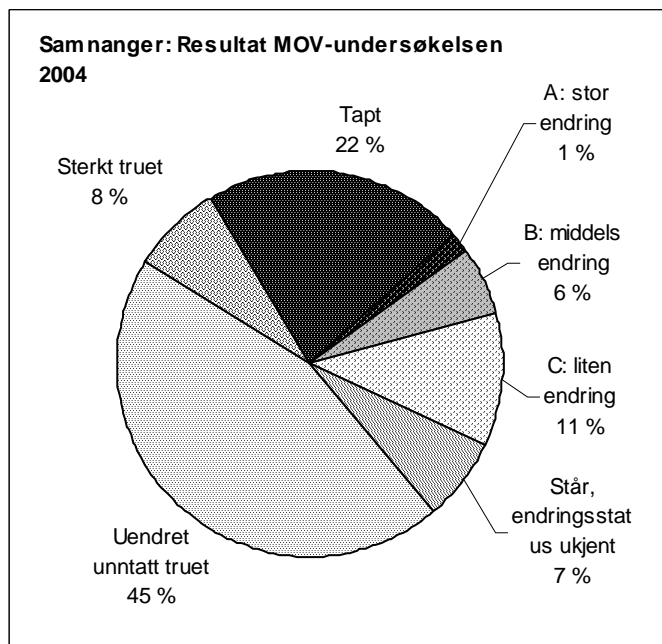
Innhold

0	SAMMENDRAG	7
0.1	Nøkkeltall Samnanger	7
0.2	Kvantitative forandringer	7
0.3	Kvalitative forandringer	7
0.4	Bruk av SEFRAK/GAB som planverktøy	9
1	"GAMLE HUS DA OG NÅ" – PROSJEKTETS INNHOLD OG IDEER	10
1.1	Rapporten som ledd i miljøovervåking (MOV)	10
1.1.1	Om Riksantikvarens miljøovervåking (MOV)	10
1.1.2	Miljømål	11
1.2	De fire utvalgte kommunene til MOV-undersøkelsen år 2004	11
1.3	Generelt om SEFRAK – Nasjonalt bygningsregister	11
1.3.1	Historisk utvikling	11
1.3.2	Opplysningene i registeret	12
1.3.3	Registreringsmaterialet	12
1.4	Bakgrunns materialet for MOV-undersøkelsen	12
1.4.1	Nasjonalt bygningsregister	12
1.4.2	Undersøkte SEFRAK-data.....	14
1.4.3	Parametere for MOV-undersøkelsen.....	16
1.5	Samlet resultatoversikt MOV 2004	19
1.5.1	Kvantitative forandringer	19
1.5.2	Kvalitative forandringer	20
2	INNLEDNING	25
2.1	Kart over Samnanger	25
2.2	Historikk og beskrivelse	26
2.2.1	Geografi og topografi	26
2.2.2	Bosetting og hovedtrekk i befolkningsutviklingen	26
2.2.3	Kommunikasjoner	26
2.2.4	Næringsgrunnlag	28
2.3	Grunnlagsmaterialet for MOV-undersøkelsen i Samnanger	29
2.3.1	Antall undersøkte hus	29
2.3.2	Registreringstidspunkt	29
2.3.3	Spesielle forhold ved SEFRAK-registreringen i Samnanger.....	29
2.3.4	Registreringskretser	30
2.3.5	Tettbygd/spredtbygd.....	30
2.4	Egenskaper ved undersøkte hus i Samnanger	31

2.4.1	Samfunnssektor	31
2.4.2	Sosial miljøsammenheng	31
2.4.3	Bygningstyper	32
2.4.4	Alder	32
3	RESULTAT	34
3.1	Tap	34
3.1.1	Tap – samlet oversikt	34
3.1.2	Tap – samfunnssektor	34
3.1.3	Tap – sosial miljøsammenheng	34
3.1.4	Tap – bygningstyper	35
3.1.5	Tap – alder	35
3.1.6	Tapsårsaker	36
3.2	Endringer av gjenstående bygninger	41
3.2.1	Endringer – samlet oversikt	41
3.2.2	Endring – samfunnssektor	42
3.2.3	Endring – sosial miljøsammenheng	42
3.2.4	Endring – bygningstyper	43
3.2.5	Endring – alder	43
3.3	Tilstand	52
3.3.1	Tilstand – samlet oversikt	52
3.3.2	Tilstand – samfunnssektor	52
3.3.3	Tilstand – sosial miljøsammenheng	52
3.3.4	Tilstand – bygningstyper	53
4	GEOGRAFISKE VARIASJONER	55
4.1	Tap og geografiske variasjoner	55
4.1.1	Tap – tettbygd/spredtbygd	55
4.2	Endringer og geografiske variasjoner	55
4.2.1	Endring – tettbygd/spredtbygd	55
4.3	Tilstand og geografiske variasjoner	56
4.3.1	Tilstand – tettbygd/spredtbygd	56
5	REGISTRERINGSTIDSPUNKT OG VARIASJONER	57
5.1	Tap – variasjoner etter registreringsperiode	57
5.2	Endring – variasjoner etter registreringsperiode	57
6	KONSEKVENSER OG TENDENSER	58
6.1	Konsekvenser for kulturminner og kulturhistoriske sammenhenger som følge av kommunens generelle utvikling	58
6.1.1	Befolkningsutviklingen	58
6.1.2	Jordbruk og fiske, jordbrukets kulturlandskap	58
6.1.3	Industristedet Tysse	61
6.1.4	Eldre sentra, knutepunkter	62

6.2	Arealfragmentering, større inngrep	63
7	SAKSBEHANDLING, PLANFORHOLD M.M.	65
7.1	Bruk av SEFRAK-materialet i kommunen.....	65
7.2	Planforhold	65
7.3	Tilskudd til eldre bygninger og kulturlandskap	65
	KILDER	66
	VEDLEGG 1. BYGNINGSTYPER: TAPT, ENDRET, TRUET – TABELL	67
	VEDLEGG 2. REGISTRERINGSKRETSER: TAPT, ENDRET, TRUET – TABELL	68

0 Sammendrag

0.1 Nøkkeltall Samnanger

Over en periode på 25 år har 22 % av de undersøkte bygningene gått tapt.

0.2 Kvantitative forandringer

MOV-undersøkelsen i Samnanger omfatter 468 bygninger. 103 av disse har gått tapt. Det tilsvarer en prosentandel på 22 %.

36 bygninger er så sterkt truet på grunn av teknisk tilstand at de er rivingstruet. Det tilsvarer en prosentandel på 8 % av de undersøkte bygningene. Dette er et minimumstall.

7 hus, (1,5 %) er så sterkt ombygde at de er vanskelige å kjenne igjen – endringstype A.

Samlet utgjør tallene for tap, stor endring (endringstype A) og sterkt truede en bolk på ca. 31 %, der kulturminneverdiene er borte for alltid eller er sterkt svekket.

Totalt er 87 hus endret siden registreringstidspunktet, inkludert endringstype A. Det tilsvarer en prosentandel på ca. 18 % av de undersøkte. Så godt som alle endringer gjelder mindre påbygg og utskifting av ytre bygningselementer, endringstype B og C.

Om 7 % av de undersøkte bygningene vet vi bare at de står, endringsstatus er ukjent.

I år 2004 står 45 % av de undersøkte husene i tilnærmet samme form som ved registreringstidspunktet, og disse var ikke spesielt truet av dårlig teknisk tilstand. Andelen som var berørt av tap, endringer og dårlig teknisk tilstand var med andre ord ca. 48 %.

SEFRAK-registreringen i Samnanger ble påbegynt i 1979 og avsluttet i 1985, med et opphold mellom 1982 og 1985. Det er noe større tap og flere endringer blant hus i områder som ble registrert tidlig i registreringsperioden, men forskjellen er liten.

0.3 Kvalitative forandringer

Undersøkelsen viser at det har skjedd endringer som berører sammensetningen i kulturminnebestanden. Det vises særlig i forhold til sosial miljøsammenheng, hustyper og sammenhengen innen enkelte miljøer.

Hus knyttet til både primærnæringen og tettstedsbebyggelsen har blitt revet. I antall har flest hus gått tapt blant bønder. Den høyeste tapsprosenten har fiskere, men dette dreier seg om få hus. Samlegruppen "Arbeider, husmann, tjenestemann" har en overraskende lav tapsprosent sett i forhold til de allerede nevnte, da bygningskulturen til arbeidere og husmenn på landsbasis regnes som særlig utsatt. Men de mange registrerte ruinene på nedlagte husmannsplasser viser at denne gruppen var sterkt redusert på forhånd, og at de gjenstående derfor er sårbare. Gruppen "Annen næringsdrivende", som

særlig er knyttet til tettstedene har en tapsprosent som er høyere enn småkårsbebyggelsen, men igjen dreier dette seg om få hus.

Hus som er i dårlig stand er det flest av i landbruksbebyggelsen.

Det er stor forskjell på hvilke hustyper som har gått tapt, er endret og hvilken tilstand de er i. Den største tapsprosenten har "Naust/sjøhus", tett fulgt av "Hus i utmark, seter" og "Mindre uthus i og nær tunet". Utmarkshus og noen av de små uthusa i tuna er utsatte, da dette er hustyper som det lenge har vært lite bruk for, og de var derfor desimert på forhånd. At tapsprosenten er så stor for "Naust/sjøhus" er noe overraskende, da dette er hus som vanligvis er lette å innpasse i ferie- og fritidsbruk. At de er sårbare hustyper i Samnanger understøttes også her av de mange registrerte ruinene. Driftsbygninger i tunet har en tapsprosent så vidt over gjennomsnittet for kommunen. Den største husgruppen "Våningshus, bolighus" har den klart minste tapsprosenten.

Sammenholder man endringene og sammenligner "Landbruk, fiske, fangst" med samlegruppen "Andre sektorer" har den sistnevnte den høyeste endringsandelen totalt målt i prosent, mens primærnæringsens hus har flest omfattende endringer, med en høyere forekomst av endringstype A og B. Det er bøndernes hus som gir dette utslaget, men det er også innslag av omfattende endringer i fisker og husmannsbebyggelsen. Av de få registrerte husene til fiskerstanden er mange endret. Endringsandelen som helhet ligger under gjennomsnittet for gruppen "Arbeider, husmann, tjenestemann", særlig gjelder det den mest tallrike gruppen – husmennenes hus. Hus knyttet til industriarbeiderne i Tysse noe mer endret. Hus for embetsverket og andre næringsdrivende har lite innslag av omfattende endringer.

Den mest vanlige endringen er skifte av takbelegg

Sammenholder man de to hovedområdene, tettstedet Tysse med de spredtbygde, er tettstedsbebyggelsen noe mer endret og i klart bedre stand enn bygningene i de spredtbygde områdene. Det er liten forskjell når det gjelder tap. Hus i Tysse er stort sett i bruk, mens det står tomme og lite brukte hus, særlig driftsbygninger i tunet og utmarkshus rundt omkring i de spredtbygde områdene.

De store tapsprosentene for naust, utmarkshus og driftsbygninger betyr også en betydelig reduksjon av hus i grindkonstruksjon – som var den tradisjonelle byggemåten for slike hus i dette området. Disse husene var gjerne kledd med kraftig supanel uten kantskjæring, ofte i kombinasjon med grov stående kledning eller brakekledning. De nevnte måtene å kle hus på skiftes også ut på stående hus. Det samme skjer med de tunge helletaka, der mange alt ved registrering var skiftet ut med bølgeblikk eller annet lettere materiale, i 2004 var flere kommet til.

Bolighusene har en lavere endringsprosent, og er ikke så omfattende endret som driftsbygningen i tunet. Men også her er tradisjonell ytterkledning og takbelegg skiftet, og det er eksempler på større og mindre tilbygg.

Det sammenbygde huset – løe, fjøs og våningshus i ei lengde, var en gang vanlig i Samnangerområdet, det viser de registrerte ruinene etter denne typen. Ved SEFRAK-registrering sto ennå ett, i 2004 var bare boligdelen tilbake.

Registreringen i Samnanger foregikk over en seksårsperiode fra 1979–1985. De to kretsene som ble registrert i 1985 har klart lavere tapsprosent i forhold til resten av kommunen. Dette er området til rv. 7 øst i kommunen og omfatter innlandsbygdene mot Hardanger. Den høyeste tapsprosenten har krets 1 som ble registrert i 1979. Den ligger lengst i sør kommunen på vestsida av fjorden og grenser mot Os kommune. I denne delen av kommunen har det skjedd og skjer mye både i form av etablering av industri og nye byggefelt.

Forfall har ført til de fleste tapene. I alt 55 % har dette som direkte årsak, enten ved at huset er falt i ruin eller så er forfall oppgitt som grunn ved riving for opprydding.

Riving for oppføring av nytt hus eller annen arealbruk ligger bak nærmere en tredjedel av de tapte bygningene. Ufrivillig brent og naturkatastrofe har ført til få tap. De fleste rivinger er med andre ord resultat av private beslutninger. Flytting av hus skal ikke være årsak til tap av hus i Samnanger.

Manglende funksjon er den viktigste årsak til forfall og tap.

0.4 Bruk av SEFRAK/GAB som planverktøy.

Originalmaterialet til SEFRAK-registreringen, både skjemaer, kart og foto er i Samnanger kommune. Kulturetaten bruker dette lite i saksbehandling. Teknisk etat har adgang til og bruker SEFRAK-registeret, men ikke systematisk, i GAB.

1242-001-049. Det gamle skolehuset for Rolvsvåg skolekrets ble etter hvert tatt i bruk som barnehage. I 2004 var selve skolehuset under oppussing. Det lille uthuset som rommet doer og vedskjul var borte.

1242-002-154, 155, 156, 157, 158. Oldervold ved Samnangerfjorden er i bruk som feriested. De SEFRAK-registrerte objektene er sjøbua og bak denne tunet med våningshus og driftsbygninger. Lenger oppe ligger noen yngre villaer. Området var karakterisert av flere småbruk, der driften for lengst er nedlagt og landskapet preges av gjengroing.

1 "Gamle hus da og nå" – prosjektets innhold og ideer

1.1 Rapporten som ledd i miljøovervåking (MOV)

1.1.1 Om Riksantikvarens miljøovervåking (MOV)

Miljøovervåking har i lang tid vært benyttet innen naturvern- og forurensingssektoren. Den er nå tatt opp av kulturminneforvaltningen.

Miljøforvaltningens definisjon av miljøovervåking er: Miljøovervåking er en systematisk innsamling av data ved hjelp av etterprøvbare metoder, om mulig basert på en hypotese om sammenhengen mellom årsak og virkning.

Miljøovervåking omfatter både påvirkning, effekter og miljøtilstand. Miljødatahåndtering av ulikt slag som kvalitetssikring og referanseproduksjon, samt vurdering og rapportering er også aktiviteter som hører inn under overvåking.

Målet er å dokumentere miljøtilstand- og utvikling i tid og rom, som følge av menneskeskapt påvirkning eller som følge av naturlige endringer.

Omfanget kan både være langsiktig eller tidsavgrenset, kontinuerlig eller diskontinuerlig (rullerende), og kan være landsdekkende, eller regionalt eller lokalt geografisk avgrenset.

Gjennom miljøovervåking vil Riksantikvaren: Følge med i kvantitative og kvalitative endringer i kulturminner og kulturmiljø og vurdere effekten av tiltak i forhold til bestandsutvikling, tilstand og representativitet.

Det har vært gjennomført to store registreringer av kulturminner i Norge: ØK-registreringen for automatisk fredete kulturminner og SEFRAK-registreringen for nyere tids kulturminner. Begge disse har vært tatt i bruk i de spredte punktvis undersøkelsene på miljøovervåking innen kulturminneforvaltningen som har vært gjennomført til nå.

I 1994 ble Nittedal kommune i Akershus MOV-undersøkt mht. til nyere tids kulturminner som første kommune i landet. Undersøkelsen som tok utgangspunkt i SEFRAK-registreringen i Nittedal viste at 21 % av bygningsmassen fra før 1900 var blitt revet i perioden 1974-1994. Den viste også at det ble revet flest hus i tettstedene i kommunen. Her var tapet på 25 %. Dette skyldtes bl.a. et stort byggepress på grunn av nærheten til Oslo, noe som førte til at flere eldre hus måtte vike for yngre bebyggelse.

Nittedal ble noe seinere supplert med tilsvarende undersøkelser i sentrale strøk rundt Oslo, i kommunene Ullensaker og Lier.

I 1997 begynte Riksantikvaren en kontroll av ØK-registreringen (fornminnekontroll), og dette året ble Tromsø, Trondheim og Skien kommuner kontrollregistrert.

I 2000 fikk Riksantikvaren for første gang øremerkete midler for miljøovervåking, og siden 2001 er miljøovervåking en fast bestanddel i Riksantikvarens virksomhet. Riksantikvaren har i sin strategi slått fast at "RA skal forholde seg aktivt til den løpende samfunnsutviklingen gjennom offensiv kunnskapsutvikling, bred samfunnskontakt og god oversikt over sentrale endringsprosesser og deres konsekvenser."

SEFRAK kontrollregistreringen begynte i 2000, og det overvåkes i alt 18 kommuner. Hvert år kontrolleres utviklingen i fire kommuner, og hver kommune kontrolleres på nytt etter 5 år.

1.1.2 Miljøsmål

Punktvisse undersøkelser i andre kommuner understøtter resultatet fra Nittedal, og viser at 1 % av den eldre bygningsmassen forsvinner årlig. Satt på spissen vil en slik årlig avgang på 1 % innebærer at om 80 år vil praktisk talt alle bygninger bygd før 1900 være borte.

Med et bredere tallmateriale fra systematiske undersøkelser vil man kunne stille prognoser for hvor stor del av bestanden som vil forsvinne i løpet av en gitt tid. Disse dataene vil kunne danne grunnlag for politisk handling med sikte på vern.

Nasjonalt resultatmål

Kontrollregistreringen knytter seg til nasjonalt resultatmål 1: ”Det årlige tapet av verneverdige kulturminner og kulturmiljøer som følge av at de fjernes, ødelegges eller forfaller skal minimaliseres. Innen 2020 skal tapet ikke overstige 0,5 % årlig.”

1.2 De fire utvalgte kommunene til MOV-undersøkelsen år 2004

De aktuelle kommunene i år 2004 var Sarpsborg i Østfold, Holmestrand i Vestfold, Bø i Telemark i og Samnanger i Hordaland.

Kommune nr./navn	Innbyggertall	Befolkningsutviklingen i undersøkelsesperioden	Hovednæring	Antall SEFRAK-registrerte objekter
105 Sarpsborg	49 400	Vekst fra 1998	Industri, handel og service som regionsenter, skogbruk, jordbruk	1854
702 Holmestrand	9 500	Jevn vekst	Industri, handel og service som regionsenter, pendling, noe jordbruk	534
821 Bø	5 200	Jevn vekst	Jordbruk, skogbruk, undervisningsinstitusjoner, turisme.	1053
1242 Samnanger	2 300	Vekst fram til 1992, deretter en svak tilbakegang	Pendling, industri, noe jordbruk.	921

NIKU har på oppdrag fra Riksantikvaren i år 2004 foretatt en kontroll av ØK-registreringen i Sarpsborg kommune.

1.3 Generelt om SEFRAK – Nasjonalt bygningsregister

1.3.1 Historisk utvikling

Norsk Kulturråd tok initiativ til en landsomfattende registrering av faste kulturminner i Norge i 1970. Feltarbeidet kom i gang i form av prøveprosjekter i 1973. Registreringen ble først ledet av et eget sekretariat, "SEkretariatet For Registreringen Av faste Kulturminner i Norge", forkortet til SEFRAK. I 1977 ble sekretariatet oppløst, men navnet SEFRAK ble beholdt. SEFRAK ble da lagt under Miljøverndepartementets planavdeling. I 1989 ble ansvar for feltarbeid, registerdrift og videreutvikling av registeret overført til Riksantikvaren.

SEFRAK-registreringen ble avsluttet i 1995. Da var det registrert over 515 000 objekter. Ved et samarbeid mellom Statens Kartverk og Riksantikvaren ble SEFRAK-data koblet sammen med bygningsdelen i GAB-registeret og kalt Nasjonalt bygningsregister.

Feltarbeidet har vært faglig ledet av fylkeskommunenes kulturavdelinger. Fylkeskommunene og de enkelte kommuner har samarbeidet om den praktiske gjennomføringen av registreringen.

1.3.2 Opplysningene i registeret

SEFRAK-registreringen er en registrering av faste kulturminner. Med faste kulturminner menes jordfaste, ikke-bevegelige spor i landskapet etter menneskelig virksomhet.

Den opprinnelige hensikten var at registeret skulle omfatte alle typer kulturminner. Men av hensyn til fremdrift og ferdigstilling ble det bestemt fra departementet at registeret i første omgang skulle avgrenses til å omfatte bygninger. Enkelte steder er imidlertid andre faste kulturminner som veger, steingjerder, brønner og lignende tatt med.

Registeret omfatter derfor i hovedregel bare bygninger som er oppført i perioden 1537–1900. Unntak er gjort for enkelte miljøer som er vokst fram etter 1900, og for Finnmark og Nord-Troms hvor en stor del av bygningsmassen ble brent under krigen. Her er bygninger oppført i perioden 1900–1940 også tatt med. De fredete bygningene er allerede registrert i et fredningsregister. Kirkene og de statlige bygningene er registrert i tilsvarende registre. Det varierer om disse bygningene inngår i SEFRAK-registreringen.

SEFRAK-registerets styrke er bl.a. at alle bygninger innenfor det nevnte tidsrom er tatt med, uavhengig av alder, størrelse, teknisk tilstand, autentisitet, representativitet osv. Registeret er derfor egnet til å møte skiftende bevaringssyn og eventuelle nye prioriteringer som måtte komme innen kulturminnevernarbeidet. Ved bruk av registeret i MOV-undersøkelsen er det imidlertid viktig å huske at bygninger etter 1900 ikke er tatt med.

1.3.3 Registreringsmaterialet

Registreringen har vært drevet som feltarbeid. Opplysninger om bygningenes historie og tekniske tilstand, dvs funksjon, byggeår, eventuelle ombygginger, konstruksjon og materialer er fylt ut på skjema. Koder fra en detaljert kodeliste standardiserer informasjonen. Deretter har registrator kartfestet huset, fotografert, målt opp og tegnet grunnplan.

1.4 Bakgrunns materialet for MOV-undersøkelsen

1.4.1 Nasjonalt bygningsregister

SEFRAK-registreringen inneholder tre ulike registreringsskjema – skjema for hus, andre minner og miljøer. Denne MOV-undersøkelsen er konsentrert om hus og tar utgangspunkt i Nasjonalt bygningsregister. Andre minner og miljøer ligger ikke inne i Nasjonalt bygningsregister. I de fire kommunene består hovedtyngden i SEFRAK-registreringen av bygninger. SEFRAK-registreringene i Samnanger og Bø inneholder flest ruiner. I Samnanger ble det også registrert "Andre minner".

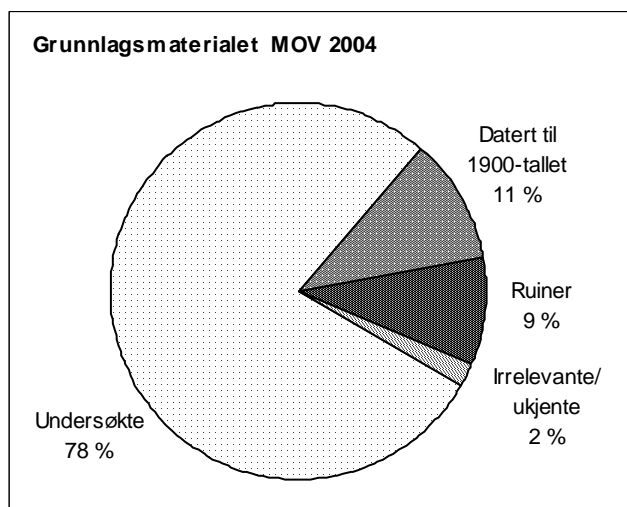
Variasjoner i registreringstidspunkt

Registreringen i de fire kommunene som var del av MOV-undersøkelsen i år 2004 forgikk fra 1979 til 1994. De fleste hus ble førstegangs-registrert mellom 1983–1992. Det ordinære feltarbeidet var avsluttet 1992. Registreringene fra 1993 og 1994 er få, og i hovedsak gjort i forbindelse med oppretting/avslutning av registreringen i kommunene.

Undersøkte bygninger 2004

I Nasjonalt bygningsregister er det til sammen 3405 registrerte objekter fra Bø, Holmestrand, Samnanger og Sarpsborg, Ikke alle disse er med i undersøkelsen, da flere faller utenom av forskjellige årsaker.

Kommune	Registrerte objekter 1979–94	Datert til 1900-tallet	Ruiner	Irrelevante/ukjente	Undersøkte bygninger 2004
105 Sarpsborg	1854	139	24	35	1656
702 Holmestrand	534	14	40	4	476
821 Bø	1053	78	151	19	805
1242 Samnanger	921	243	184	26	468
Samlet 2004	4362	474	399	84	3405

I alt 3405 bygninger er undersøkt og ligger til grunn for resultatanalysene i kommune-rapportene for MOV-undersøkelsen 2004.

Diagrammet til venstre viser hvor stor andel av de registrerte objektene som undersøkelsesgrunlaget utgjør (78 %), og hvor store andeler de andre gruppene har.

Ruin

MOV-undersøkelsen gjelder endringsstatus for bygninger. Objekter som ble registrert som ruiner er derfor trukket ut av undersøkelsen. Det er registrert både ruiner og andre typer minner i de fire kommunene. Det varierer noe hvordan ruinene er lagt inn i SEFRAK-databasen. Noen kan være lagt inn som "andre minner".

Registreringen viser at det har vært ulik praksis mht. hva som definerer en ruin. Noen har strengt fulgt SEFRAK-instruksen, andre har definert huset som ruin først når det bare er grunnmur tilbake. Det vil uansett være rom for skjønn her. I et par tilfeller er definisjonen endret fra ruin til stående hus under MOV-undersøkelsen.

Irrelevant

Noen hus ligger med to ulike registreringsnr. i registeret. Det ene er derfor trukket ut av undersøkelsen som irrelevant.

Noen "andre minner" er lagt inn i registeret som hus. De fleste av disse er brønner og sisterner.

Registeret inneholder også nye hus satt på gamle murer. Alder, funksjon og andre historiske opplysninger gjelder muren (som med andre ord er en ruin), mens bygningsbeskrivelsen gjelder det nye huset. En del hus som er flytta til nåværende sted godt ut på 1900-tallet, og mye ombygd ved gjenoppsetting, er også holdt utenom undersøkelsen.

Ukjent

Enkelte registreringer har mangler mht. kartfesting. Det kan være at henvisning til kartblad mangler på skjemaet, at registreringsnr. ikke finnes på det aktuelle kartbladet, eller at kartbladet er kommet bort. Dette har særlig fått konsekvenser for registreringer i utmark. De fleste av objektene med slike

mangler i kartfestingen er kommet i gruppen "ukjent". Noen objekter i registeret er notert som "avvist ved registrering". Her mangler all informasjon utenom objektnr.

Det finnes også enkelte skjemaer som har så mangelfulle opplysninger at de er trukket ut av MOV-undersøkelsen. Det kan være mangler eller feil mht. fotografier, feil kartfesting og andre åpenbare feil mht. objekttopplysninger. Det er usikkert hvilke hus som er registrert.

I tillegg er det hus som av ulike grunner ikke er befart, og der heller ikke kontakt med eiere/brukere har kunnet gi opplysninger.

1.4.2 Undersøkte SEFRAK-data

Utgangspunktet for MOV-undersøkelsen har vært å se om de SEFRAK-registrerte bygningene fremdeles står, og om de er endret siden førstegangs-registreringstidspunktet. I feltarbeidet har prosjektet benyttet kartutplott som er produsert hos Riksantikvaren og papirkopier av SEFRAK-skjemaene. De innsamlete dataene er lagt inn i en database som har utgangspunkt i et ekstrakt av SEFRAK-opplysningene i Nasjonalt bygningsregister.

For å undersøke eventuelle fysiske endringer i den registrerte bebyggelsen er det tatt utgangspunkt i SEFRAK-skjemaets fotografier, og beskrivelser av eksteriøret på førstegangs-registreringstidspunktet. Det er ikke gjort noen systematisk nyregistrering av enkeltelementer lik den opprinnelige registreringen. Observasjonene av endringene er basert på skjønn og har munnet ut i klassifisering av endringstyper (se neste kapittel).

I tillegg til å undersøke de rent kvantitative forandringer i kulturminnebestanden – hvor mange som er tapt og endret – har det vært et mål å se på mulige kvalitative forandringer. Hva slags følger tap og endringer har fått for det kulturhistoriske innholdet, og representativiteten i kulturminnebildet som helhet. Med utgangspunkt i strukturen i SEFRAK-registeret har man valgt ut noen aspekter som er undersøkt nærmere, det gjelder samfunnssektor, sosial miljøsammenheng, hustyper og alder. Andre aspekter som er undersøkt er geografiske variasjoner, og med bakgrunn i den lange registreringsperioden, om det er mulig å spore tendenser i tap-/endringsfrekvensen over tid.

Samfunnssektor

SEFRAK-registeret er bygd opp etter en grovsortering av objektene i forhold til hvilke samfunnssektorer objektet tilhører. Dette er knyttet til koden for opprinnelig funksjon og nåværende funksjon. Utgangspunktet for MOV-undersøkelsen er opprinnelig funksjon. SEFRAK's ulike samfunnssektorer er: 1. Landbruk, fiske og fangst, 2. Boligbebyggelse uten næringstilknytting, 3. Fritidsbosetning, 4. Industri, 5. Merkantil virksomhet, 6. Offentlig forvaltning, kirke og militærvesen, 7. Undervisning, forskning og andre kulturformål, 8. Samferdsel, 9. Offentlig tjenesteyting og sosiale formål. I forhold til undersøkelsen av hustyper gir samfunnssektor et mer overordnet bilde av den samfunnsmessige miljøsammenhengen kulturminnene har vært en del av. Undersøkelsen ønsker å se om kulturminner tilknyttet bestemte samfunnssektorer har vært mer utsatt for tap og endringer enn andre. I flere kommuner er det svært få objekter i sektorene utenom landbruk. For å lette oversikten er derfor enkelte av "de andre" sektorene slått sammen i de grafiske framstillingene.

Sosial miljøsammenheng

Objektene i SEFRAK-registeret er koplet mot sosial miljøsammenheng. De er grovsortert i tre grupper som er: 1. Embetsverk/institusjon (eks. prest, sorenskriver, kommune, forening), 2. Næringsdrivende (eks. godseier, bonde, fisker, kjøpmann – det varierer om kategorien behandles som én gruppe eller mer finmasket) og 3. Arbeider, husmann, tjenestemann. Undersøkelsen ønsker å se om kulturminner fra bestemte sosiale miljøer er mer utsatt for tap eller endringer enn andre.

Definisjon av hustyper

Den undersøkte bygningsmassen er inndelt i et fast sett med hustyper for alle de undersøkte kommunene. Hustypene er løsrevet fra SEFRAK-systemets funksjonsinndeling, som ville vært for omfattende. I valg av hustype er det gjort en skjønnsmessig avveining av den funksjon huset er bygd for, og det preget det har i dag. Oftest vil hustypebetegnelsen samsvare med den man finner i

objektrubrikken på SEFRAK-skjemaet. I inndeling av hustyper er det sett bort fra næringstilknytting og sosial miljøsammenheng, da dette undersøkes for seg. Kategorien "Bolighus/våningshus" vil derfor være vid og omfatte bolighus på husmannsplassen, prestegården, i arbeiderforstaden og i villabyen. (I tabellene i vedlegget er imidlertid boliger og uthus uten spesiell næringstilknytting skilt ut – f.o.m. 2001). Listen under viser at hustyper knyttet til jordbruket dominerer i materialet.

Hustypebetegnelse som er brukt i MOV-undersøkelsen (og lagt inn i databasen) representerer en grovsortering. "Sidebygning" omfatter hus der bryggerhus, drengestue og kårstue inngår. "Andre mindre uthus i/nær tunet" omfatter hus som utedo, vedskjul, vognskjul, smie, kjone, badstue m.m. Med "Fjøs, stall, låve" er det tenkt på enkeltstående eller sammenstilte uthus i rekke, i motsetning til "Driftsbygning" som er enhetsbygningen/enhetslåven i jordbruket. For hus i utmarka er det skilt mellom slike som står i hjemmemark – "Utløe, sommerfjøs", og hus på setra – hvor ordet "seter" er lagt til i hustypebetegnelse.

Tanken er at undergruppene forenkler oversikten, samtidig som inndelingen tar vare på typiske trekk ved eldre byggeskikk – med egne hus for et variert sett med arbeidsoppgaver, funksjoner og utnyttelsen av ulike ressurser i landskapet.

Betegnelsene som brukes er standardiserte, da de lokale betegnelsene varierer.

For at den grafiske framstillingen skal være lesbar, er hustypene (utenom "Bolighus/våningshus" og "Bygård") igjen inndelt i større grupper. Gruppene som grafene er bygd på vises med uthevet skrift i tabellen under. For oversikt over resultatene fra MOV-undersøkelsen fordelt på de enkelte hustypene, viser vi til tabeller i vedlegg til hver kommunerapport.

Bolighus/våningshus

Mindre uthus i/nær tunet

Sidebygning
Stabbur/loft
Andre mindre uthus i/nær tunet

Driftsbygninger i tunet

Fjøs, stall, låve (enkelstående)
Driftsbygning (enhetsbygningen)

Hus i utmarks/seter

Utløe, sommerfjøs
Kvern, sag
Koie
Andre hus i utmark
Seterstue/seterbu/sel
Seterløe
Seterfjøs
Andre hus på setra

Naust, sjøhus, fyr m.m.

Naust
Sjøhus
Rorbu
Fyr m.m.

Bygård

Uthus knyttet til bolig/bygård

Andre hustyper

Næringsbygg (meieri, industri, kraftverk, teglverk, mølle, trandamperi, salteri, røykeri m.m.)
Kraftstasjon, transformatorstasjon
Forretning
Hotell, gjestgiveri, skysstasjon, kafé m.m.
Stasjonsbygning
Kirke, kapell
Skole/internat
Forsamlingshus
Sykehus, pleiehjem
Kommunehus
Bygdemagasin, telthus, tollbod
Hytte
Ukjent

Datering

Tidfestingen av hus i SEFRAK-materialet må leses med forbehold, dateringen er hentet fra registreringsskjema og er som hovedregel ikke kontrollert. Som for de andre variablene er det en stor grad av skjønn i dateringen. Likevel mener vi at dateringene er interessante i forhold til analysen. Med utgangspunkt i hvordan dateringer av hus forholder seg til Kulturminneloven, er dateringene sortert etter følgende grupper: Før 1650, 1650–1849, uspesifisert 1800-tall, 1850–1899, 1900-tall, ukjent.

Datering i forhold til flyttete hus er et eget problemområde. Det har vært ulike tradisjoner for hvordan flyttete hus dateres – med utgangspunkt i gjenreisingsåret eller antatt byggeår før flytting. MOV-undersøkelsen har lagt seg på den siste forståelsen av "alder", siden denne har vært mest utbredt. I den utstrekning opplysningene på skjema klargjør bakgrunn for dateringen er dateringsåret korrigert for dette for undersøkelsen. Dette er først og fremst aktuelt for eldre flyttete hus gjenoppsatt på 1900-

tallet, siden 1900-talls hus i utgangspunktet er holdt utenom undersøkelsen. Andre opplagte feildateringer, skrive/punchefeil og lignende er korrigert der man har blitt oppmerksom på det.

Registreringskretser – geografiske forhold

Et siktemål med MOV-undersøkelsen er å se om beliggenhet i forhold til sentrum/periferi, tettbygde/spredtbygde områder påvirker kulturminnebestanden.

SEFRAK-registreringen ble organisert i felt etter de samme grunnkretser som SSB har brukt i folketellingene fra 1970, 1980 og 1990. Disse tar utgangspunkt i befolkningstetthet. Kretsinnndelingen for Samnanger er organisert etter grensene som gjaldt ved folketellingen i 1970. Sarpsborg, Holmestrand og Bø er organisert etter kretsinnndelingen som ble innført ved folketellingen i 1980. Kretsinnndelingen som SSB benyttet i 1980 inneholder flere kretser enn den fra 1970. I kretsinnndelingen fra 1970 er tettstedene skilt ut som egne kretser. Det er de ikke i 1980.

Kretsinnndelingen kan belyse tap og endringer knyttet til kulturminnenes geografiske beliggenhet, dvs. om visse strøk i en kommune er mer utsatt enn andre.

For oversikt over resultatene fra MOV-undersøkelsen fordelt på registreringskretser viser vi til tabeller i vedlegg til hver kommunerapport.

Sarpsborg besto av de fire kommunene Skjeberg, Tune, Varteig og Sarpsborg by under det meste av registreringsperioden. Storkommunen Sarpsborg oppsto i 1992.

Registreringsperioder

Det er store forskjeller kommunene i mellom mht. registreringstidspunkter:

- Sarpsborg har den lengste registreringsperioden fra 1983 til 1994, men tyngden i registreringen er fordelt på to perioder. Bykommunen Sarpsborg ble med få unntak registrert mellom 1983–87, omegnskommunene i hovedsak på 1990-tallet.
- Holmestrand har på noen få unntak en konsentrert registrering i 1991–92.
- I Samnanger foregikk registreringen fra 1979 til 1985, med tyngdepunktet 1979–82.
- Bø ble registrert mellom 1984–88.

Det store tidspennet i registreringen (25 år for kommunene som ble undersøkt i år 2004) kompliserer tolkningen av resultatene. For å kompensere for dette er registreringsåret lagt inn i databasen sammen med resultatene. Materialet er i analysen delt inn i registreringsperioder på 5 år. Disse er:

1975–79	1980–84	1985–89	1990–94	1995–99
---------	---------	---------	---------	---------

De samme perioder brukes for de fleste kommunene med stort tidspenn i registreringen. Dette gir muligheter for å se nærmere på forskjeller mellom registreringsperioder og på forskjeller mellom kommunene. Der det gir mest mening med annen inndeling, er det denne som ligger til grunn for analysen.

1.4.3 Parametere for MOV-undersøkelsen

Følgende parametere skal undersøkes: 1) tap, 2) endring og 3) teknisk tilstand.

Tap

Tap er det absolutte tap av SEFRAK-registrerte objekter siden registreringstidspunktet. Det betyr at huset fysisk sett er borte.

Flytting som tap

Hus som er flyttet vil framkomme som tap, med unntak for flytting innen et snevert geografisk område – som for eksempel et gårdstun. Så langt undersøkelsen gir opplysninger om det, er det gjort rede for hvor mange som er flyttet.

Endring – tilbygg, påbygg, ombygging

Det er definert tre ulike grader av endring: A, B og C.

Endringstype A Stor endring. Sterk grad av ombygging. Utvidelse eller reduksjon av bygningens bruksareal. Tilbygg/påbygg som i størrelse dominerer den opprinnelige bygningen. Bygningens opprinnelig volumkarakter er endret.

Endringstype B Middels endring. Mindre omfattende ombygging. Utvidelse eller reduksjon av bygningens bruksareal. Mindre påbygg/tilbygg som underordner seg den eksisterende bygningen.

Endringstype C Liten endring. Endring av bygningens karakter gjennom generelt vedlikehold, for eksempel ved utskifting av ytre bygningsselementer som ny panel, takbelegg og vinduer/listverk.

I utgangspunkt tar MOV-undersøkelsen ikke stilling til om endringene er gode eller dårlige.

Et mål med undersøkelsen er å skille ut antall bygninger som er så sterkt ombygde at det er lite eller ingenting igjen av bygningens opprinnelig karakter (endringstype A). Disse bygningene har i stor grad mistet sitt opprinnelige preg, og vil som regel i kulturminnesammenheng regnes som relativt verdiløse. De kan likevel ha bygningshistorisk kunnskapsverdi og annen kulturhistorisk interesse.

For endringstype B og C vil et eventuelt tap av kulturhistorisk verdi variere langt mer med hvordan endringene er utført. Endringstype B kan for eksempel romme hus som er tilbygd, men hvor den opprinnelige delen har beholdt både form og autentisitet i detaljer.

Enkelte endringer representerer nok for folk flest en tilbakeføring til eldre uttrykk. De vil likevel bli registrert som en endring i denne undersøkelsen, som oftest i gruppe C. En vanlig endring av denne typen er for eksempel at moderne takbelegg erstattes av torv. Hus som ved registreringen hadde funkispreg som følge av endringer midt på 1900-tallet, og som nå er "ført tilbake" til empire eller sveitserstil, er også klassifisert i gruppe C – om de ikke ellers er tilbygd eller påbygd. MOV-undersøkelsen tar ikke hensyn til om det er belegg for om endringer er historisk riktige eller ikke.

Utgangspunktet er huset ved førstegangs-registreringstidspunktet. Det blir likevel et stort element av skjønn i klassifiseringen av de endrete husene i de tre endringstypene. Karakterendring kan være like utslagsgivende som størrelsen på påbygg/tilbygg. En endring, som klart signaliserer funksjonsendring, kan representere et like stort inngrep i husets karakter som et tilbygg.

På et hus som alt er preget av mange endringer i nyere tid, for eksempel med mange ulike typer vinduer, panel m.m. vil nye utskiftninger i mindre grad merkes. Det er også stor forskjell på hva de enkelte hustypene vil tåle. En stor driftsbygning som alt er sammensatt av flere utbygg vil ha større "toleranse" for nye tilbygg, enn en klassisk tømmerlåve eller et lite stabbur.

Problemer med å registrere mindre endringer

Dette berører vurderingen av hvilke objekter som skal klassifiseres i endringsgrad C eller gå inn i restkategorien "uendret". I mange tilfelle kan det være vanskelig både å observere og klassifisere mindre endringer. Dette kan dels ha med kvaliteten på foto og bygningsbeskrivelsen på SEFRAK-skjemaet å gjøre. For å få mest mulig enhetlig behandling av materialet, er det valgt å ikke se på skifte mellom relativt moderne taktekke som bølgeblikk, eternitplater, asbestsplater, aluminiumsplater, papp m.m. som endring.

Det kan også være vanskelig å spore endringer av visse vindustyper. Det gjelder særlig moderne sprossevinduer som kan være vanskelig å se på fotografier uten nærbilder. Det kan være vanskelig å skille falske sprosser fra ekte, og vippevinduer i riktig format fra eldre. Det ligger derfor en stor grad av skjønn og vurdering av karakter i om dette er vurdert som endring.

Om panel, listverk, vinduer og takbelegg er helt fornyet, men av samme typer som ved registreringen, vil dette i de fleste tilfelle ikke bli registrert som endring. Undersøkelsen har derfor ikke som mål å registrere tap av autentisitet på detaljnivå.

Står – status ukjent

En del hus har det ikke vært mulig å klassifisere endringsgrad til. Dels skyldes det, som nevnt over, kvaliteten på SEFRAK-skjemaet, dels kan det være hus som var under oppussing/ombygging – enten ved den opprinnelige SEFRAK-registreringen, eller ved MOV-undersøkelsen. Disse går inn i undersøkelsen som "Står".

Riving av deler av hus

En spesiell type endring framkommer når deler av hus blir revet, og gjelder ofte der konstruksjoner som laft, bindingsverk, skjelerverk eller stav/grind er kombinert. En typisk endring her er at de deler av huset som er bygd i lettere konstruksjon er mer utsatt for forfall og derfor blir revet, mens den tømra delen står igjen. Ofte gjelder slike del-rivinger driftsbygninger, og da er særlig fjøset utsatt.

I slike tilfelle kan den resterende delen være uendret. I utgangspunkt er disse klassifisert som endringstype B. Der den revne delen har vært den dominerende eller husene i tillegg er endret på andre måter, er de klassifisert som endringstype A.

Takbelegg

Den mest vanlige endringen i alle de undersøkte kommunene er skifting av taktekke, og gjelder de fleste hus klassifisert under endringstype C. Utskifting til mer moderne materialer, metallplater, sementstein og papp er fortsatt det mest brukte ved endringer. Utskifting fra en type "moderne" platetekke til et annet, er ikke registrert som endring i MOV-undersøkelsen. Dette fordi denne endringen kan være vanskelig å bestemme.

Truet på grunn av dårlig teknisk tilstand/forfall

Bygningene er vurdert etter tilstand ved MOV-undersøkelsen, og det er ikke foretatt en systematisk sammenligning med tilstanden da de ble registrert første gang, men denne har vært en pekepinn. Det er et stort element av skjønn i vurderingen, som baserer seg på et første inntrykk og ikke tekniske undersøkelser. Det er bare de mest truede som er tatt med, og tilstanden er ikke kjent for alle gjenstående hus. Tallene over truede på grunn av forfall/teknisk tilstand må leses som minimumstall.

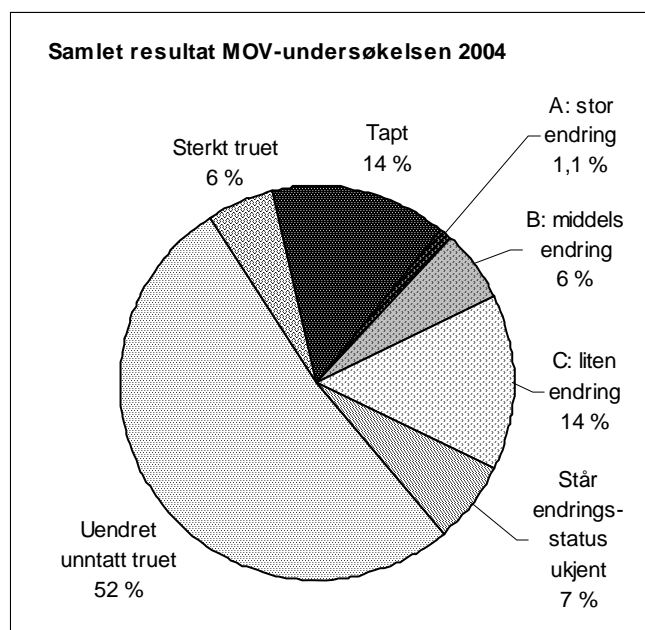
Konsekvenser og tendenser

Målet med dette punktet er å fange opp sammenhenger som ikke kommer fram ved den kvantitative analysen av SEFRAK-objektene, på bakgrunn av kommunens generelle utvikling. Utgangspunktet er utviklingen siden registreringen ble avsluttet. Det ses på konsekvenser av fraflytting/tettstedsvekst, strukturendringer i næringslivet og eventuelle større inngrep/arealfragmentering.

1.5 Samlet resultatoversikt MOV 2004

1.5.1 Kvantitative forandringer

MOV 2004	Tapt		Truet		A: stor endring		B: middels endring		C: liten endring		Står, endringsstatus ukjent		Uendret (unntatt truet)	
	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%
Sarpsborg	230	14 %	87	5 %	15	0,9 %	106	6 %	277	17 %	129	8 %	812	49 %
Holmestrand	45	9 %	20	4 %	5	1,1 %	29	6 %	65	14 %	27	6 %	285	60 %
Bø	111	14 %	48	6 %	9	1,1 %	40	5 %	93	12 %	40	5 %	464	58 %
Samnanger	103	22 %	36	8 %	7	1,5 %	28	6 %	52	11 %	32	7 %	210	45 %
2004 samlet	489	14 %	189	6 %	36	1,1 %	203	6 %	487	14 %	228	7 %	1771	52 %

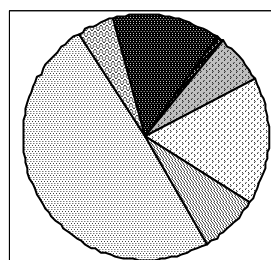

MOV-undersøkelsen 2004 omfatter 3405 bygninger for de fire kommunene samlet. Av disse har 489 gått tapt. Det tilsvarer en prosentandel på 14 %.

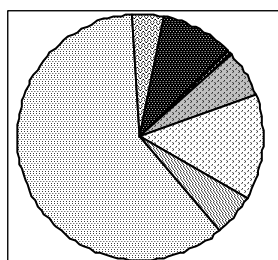
189 bygninger er så sterkt truet på grunn av svekket teknisk tilstand at de er rivingstruet. Det tilsvarer en prosentandel på 6 % av de undersøkte bygningene. Dette er et minimumstall.

Bare 36 hus, dvs. 1 %, er så sterkt ombygde at de er vanskelige å kjenne igjen – endringstype A.

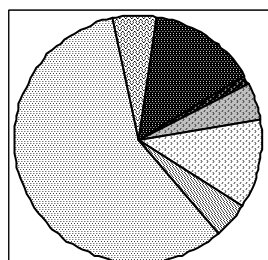
Tallene for tapt, sterkt truet og stor endring (endringstype A) utgjør til sammen en bolk på 21 %, der kulturminneverdiene er borte for alltid, eller er sterkt svekket.

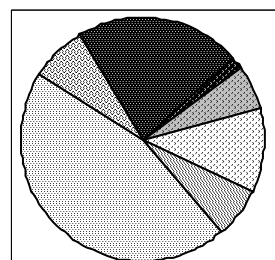
Sarpsborg

Holmestrand

Bø

Samnanger

Kakediagrammene for de fire kommunene viser klare forskjeller, men også noen fellestrekk.

Samnanger skiller seg ut med størst andel tapte – 22 %, Holmestrand ligger i den andre enden av skalaen med en tapsandel på 9 %. Også om man ser på det viktigste trusselbildet for bestanden totalt – den samlede prosentandel tapt, truet og endringstype A (stor endring), kommer Samnanger dårligere ut enn de andre, særlig fordi andelen truede er høy her – 8 %. I alt utgjør tapt, truet og endringstype A i

Samnanger en andel på 35 %, i Bø og Sarpsborg er tallene henholdsvis 21 % og 20 %, mens Holmestrand kommer lavest ut med 15 %.

Sarpsborg har en noe større andel endrete hus (A, B, C av undersøkte) enn de andre – 24 %. Dernest følger den andre bykommunen Holmestrand. Samnanger har minst andel endrete hus – 18 %. Det er ikke så store variasjoner på dette emnet, men det er trolig ikke tilfeldig at det er husene i de to bykommunene som har størst andel endrete hus. Segmentene som viser fordelingen av omfattende endringsgrader ligger nærmere hverandre, det er en liten overvekt av endringstype A i Samnanger.

Holmestrand og Bø har størst andel gjenstående uendrete hus, fraregnet de som er truet – Samnanger færrest, klart under halvparten av de undersøkte.

Registreringstidspunkt og resultatforskjeller

Forskjeller i registreringstidspunkt er viktig å ha i mente når man sammenligner resultatene for kommunene. Holmestrand og Samnanger ligger i hver sin ende av tidsaksen for registreringsaktiviteten. Holmestrand, som kommer best ut, har også den ferskeste registreringen, som foregikk i 1991–92, de to siste årene det var SEFRAK-registrering i vanlig forstand. Samnanger begynte sin registrering alt i 1979, også tyngden i registreringsaktiviteten ligger her langt tilbake i tid.

Med byen i hovedsak registrert først og omegnskommunene til sist, har Sarpsborg en lang registreringsperiode. Om vi ser på resultatet i de enkelte tidligere kommuneenhetene har Sarpsborg byområde en tapsandel som ligger nær Samnanger – 21 %. Skjeberg og Varteig, som ble registrert samtidig med Holmestrand, har tapsprosenten på henholdsvis 8 % og 11 % – i samme størrelsessjikt som Holmestrand.

Går vi nærmere inn på tapene for de enkelte registreringsårene, fordeler de høyeste tapsprosentene seg, med noen få unntak, til den første delen av registreringsperioden. Det er rimelig å anta at tiden som er gått siden registreringen har påvirket resultatet. Men siden registreringen av et så massivt tettstedsområde som Sarpsborg by er sammenfallende med den første registreringen, kan vi likevel ikke se bort fra at tettstedspress kan være like viktig som tiden siden registreringen.

1.5.2 Kvalitative forandringer

Bakgrunns materialet

De fire kommunene som ble undersøkt i 2004 er svært forskjellige når det gjelder kulturhistorisk bakgrunn, det gjenspeiler seg i kulturminnebestanden. Det er særlig de gamle bykommunene Holmestrand og Sarpsborg som skiller seg ut med et bredere spekter kulturminner i fordelingen på samfunnssektorer, sosiale miljøer og hustyper. Også Samnanger har et merkbart innslag av hus med annen bakgrunn enn den tradisjonelt jordbruksrelaterte, med utgangspunkt i industristedet Tysse. Her er flere eldre produksjonshus for industrien bevart. I Holmestrand hører byens æra som industristed først og fremst 1900-tallet til. I forhold til betydningen industrihistorien har hatt i Sarpsborg, er den relative andelen minner med direkte tilknytning til eldre industrivirksomheter liten, og omtrent på samme nivå som i Holmestrand. Det viser at eldre fabrikkbygninger og verksteder i utgangspunktet er en utsatt type kulturminner i levende industrimiljøer. Industrihistorien viser seg likevel indirekte i materialet, i en stor andel hus knyttet til alminnelig bosetting uten spesiell næringsbakgrunn, og i sosial miljøsammenheng. Det gir en stor relativ andel ren boligbebyggelse i materialet for Holmestrand og Sarpsborg. Byene har også et synlig innslag av eldre hus for ulike servicefunksjoner, knyttet til handelsnæringen og mindre handverksvirksomheter.

Til tross for stort innslag eldre by- og tettstedsbebyggelse er hus som dokumenterer primærnæringenes historie i flertall også i bykommunene. I landbrukskommunen Bø er disse nærmest enerådende.

Det er som ventet at det er Samnanger og Bø som har størst innslag av eldre driftsbygninger i jordbruket, og fordeling på tradisjonelle hustyper fra det eldste sjiktet. Samnanger har størst innslag med hus knyttet til bruk av utmarka, og er den eneste med antall naust og sjøhus av noen betydning. Selv om Sarpsborg og Holmestrand har kystlinje og Holmestrand har bakgrunn som gammel sjøfartsby, gjør kulturminner med tilknytning til sjøen svært lite av seg i materialet her.

Samfunnssektor

Siden primærnæringene med landbrukssektoren dominerer grunnlagsmaterialet er det naturlig at det er her vi finner de fleste tapene i antall. Tapsprosenten ligger likt med, eller svært nær gjennomsnittet. Unntaket er Sarpsborg der tapene i landbrukssektoren ligger markert lavere.

I Sarpsborg har tapene gjort et stort innhogg i sektoren "Fast bosettingen uten spesiell næringstilknytting" – det vil i stor grad si i forstadsbosettingen. Forstadsbebyggelsen har vært utsatt i Holmestrand også, men her er det et større innslag av gamle husmannsplasser integrert i forstadsbebyggelsen, slik at sektoroversikten blir mindre tydelig.

Med noen viktige unntak er de mest sentrale byområdene bedre bevart både i Holmestrand og Sarpsborg. Begge kommuner har hatt bevaringsarbeid med fokus på bykjernene i undersøkelsesperioden.

Det er stort sett bare Holmestrand og Sarpsborg som har tap i andre sektorer. Det varierer noe hvordan de kommer ut i undersøkelsen, og lite antall gir dessuten usikre, dels misvisende resultater. Sarpsborg, som har flest næringer/sektorer representert, har synlig tap for hus knyttet til handel og offentlige virksomheter, men lavt for industri. Holmestrand har høy tapsprosent for hus av typen bakgårdsindustri og verksteder.

Embetsverk/institusjon har en svært liten andel av registreringsmaterialet. Det er flest registrert i Sarpsborg. At embetsgårder som prestegården og futegården og lignende stort sett er intakte, er som forventet. En gruppe blant de offentlige bygningene som er noe mer utsatte er skoler og forsamlingshus. Sarpsborg markerer seg med tap for begge typer, i Holmestrand har ett av to registrerte forsamlingshus blitt borte. De andre kommunene i 2004 har ikke tap i kategorien.

Sosial miljøsammenheng

Tallene for hvordan hus som representerer småkårsfolks historie kommer ut i undersøkelsen spriker for kommunene som ble undersøkt i 2004. For Sarpsborg og Bø ligger tapene godt over gjennomsnittet. Går vi nærmere inn på tallene for Holmestrand, viser det seg at de gamle husmannstuenene også her har vært mer utsatt enn gjennomsnittet, men lavt tap i arbeiderbebyggelsen drar gruppen som helhet opp. Småkårsbebyggelsen i de samme kommunene har vært mye endret, og mange av endringene er omfattende. Samnanger skiller seg ut her, med lave tall for kategorien både på tap og endringer. Det er ikke uventet at husmannsplassene har hus som er truet på grunn av dårlig tilstand, men andelen varierer, høyest er den i Bø.

Det er bare i Samnanger og Sarpsborg at fisker framstår som en tydelig gruppe, og bare i Samnanger med tap. Her må bemerkes at "fiskerbonden" ikke trer fram som egen kategori i SEFRAK, de fleste vil være registret som "bonde", dette er aktuelt for Samnanger. I Sarpsborg har kombinasjonsbruket vært vanlig, enten småbrukeren med sesongarbeid som en viktig del av næringsgrunnlaget, eller arbeideren med en jordfleck av varierende størrelse og et par husdyr.

Kategorien "Annen næringsdrivende" består i hovedsak av kjøpmenn og handverkere, og det varierer noe hvordan de kommer ut i tapsbildet. Størst er tapsandelen for disse i Sarpsborg.

Jordbrukets bygninger

Ut fra innfallsvinkelen bygningstyper er det jordbrukets driftsbygninger og tilknyttete uthus som har vært mest utsatt for tap og forfall. Det er variasjoner i hvilke hustyper som er mest rammet, variasjonene reflekterer forskjeller i ressursgrunnlag, historisk utvikling og lokal byggeskikk. Prosentandelen tapte og truede ligger godt over gjennomsnittet i alle kommuner, med ett noe overraskende unntak for driftsbygningene i tunet i Samnanger, der den er nær gjennomsnittet (som riktignok ligger høyt). Samnanger har flest enhetslåver, men de er av tradisjonell eldre type, flere med brakeledning bl.a. Til gjengjeld er tapet i utmarksbebyggelsen særlig stor i Samnanger, det gjelder først og fremst hus i heimemarka, men også seterbebyggelsen. I Bø, den andre kommunen med utmarksbebyggelse å snakke om, er tapene for jordbruksbebyggelsen størst i tunet i bygda og på setra, men lavere for utmarkshus i heimemarka. Alle typer seterhus i de to kommunene har vært utsatt – seterstuer, fjøs, løer.

Holmestrand gir det mest moderne inntrykket når det gjelder jordbrukets bygninger, som i hovedsak består av enhetslåver av sveitserlåvetypen, og relativt få andre typer uthus. Men andelen tapte og truete er klart over gjennomsnittet her også.

Materialet fra Sarpsborg og Holmestrand reflekterer at strukturendringene i jordbruket som gjorde utmarks- og seterbebyggelsen overflødig, var kommet langt da SEFRAK-registreringen kom i gang. Sporene etter utmarkshus er fragmentariske, det dreier det seg om meget få objekter, og noen flere tufter. Men det er tap og forfall i de få som er registrert.

Alle kommunene er merket av tap og forfall over gjennomsnittet i bestanden av andre typer småhus i det tradisjonelle gårdstunet, som eldhus/bryggerhus, drengestuer, smier, skjul, m.m. Den eneste hustypen som skiller seg positivt ut her er stabburet. Dvs. det gjelder kommunene som har tradisjon for stabbur, først og fremst Bø og Sarpsborg, og i noe mindre utstrekning Holmestrand. Tapsandelen ligger godt under gjennomsnittet. I Samnanger er det registrert få stabbur – 4 i alt, og tapet er 50 %. Det ene av disse hadde mistet stabburfunksjonen lenge før det ble revet.

Sjøbrukets hus

Det er bare Samnanger som har noen bestand av naust og sjøhus av betydning. Tapet ligger godt over gjennomsnittet, nær 1/3 er borte, også andelen truete er høy. De tre husene i kategorien som hører hjemme i Sarpsborg og Holmestrand er intakte.

Bolighus/våningshus

Som hustype har bolighuset samlet lavere prosentandel tapte enn gjennomsnittet i alle kommunene, men det varierer hvor mye. Skiller vi mellom bolighus i byer/tettsteder og på landet er det forskjeller. Bolighusene i Holmestrand kommer minst heldig ut. Tapet for de som er knyttet til jordbruksnæringen ligger litt over gjennomsnittet. Det er forårsaket av tap på husmannsplasser i forstedene, men også nedlagte bruk og plasser i jordbruksdistriktene. I Sarpsborg er situasjonen motsatt, her er det bolighusene i jordbruket som har klart seg best, og de i tettstedene tilsvarende dårligere. I Samnanger er alle tap av bolighus knyttet til jordbruksbebyggelsen, men andelen er markert lavere enn gjennomsnittet.

I alle kommuner gjelder det at boligshuset er den hustypen i registreringsmaterialet som er mest i bruk, enten som fast bolig eller som feriested. Det er derfor mest endret, og har størst andel mer omfattende endringer. Andelen truete på grunn av dårlig teknisk tilstand er lavere enn gjennomsnittet.

Når det gjelder arealutvidelser av bolighus (endringstype B) er det vanskelig å spore klare mønstre eller forskjeller som er knyttet til lokal byggeskikk for de fire kommunene i 2004. Hus er bygd på både i bredde, lengde og høyde, utvidet i lengderetning og i vinkel. I Holmestrand er det en klar tendens til at det er de minste stuebygningene, opprinnelig knyttet til husmenn og arbeidere, som er mest endret og påbygd. Mange av disse har en lang endringshistorie, og det er en tendens til rive tidligere påbygg, og bygge opp et mer enhetlig hus nå, der påbyggene i større grad skjules. Flere får formen av tradisjonelle midtgangshus. Det er også eksempler på tilbygg bygg som lar det opprinnelige husets form tre klart, ofte tilnærmet intakt. Bø markerer seg som et område hvor denne tanken synes å har fått størst gjennomslagskraft.

Arker på tak både i by og mer landlige omgivelser er det flere eksempler på. Hus utvides ofte etter inspirasjon fra sveitserstilserandaen, der midtbolken utvides og krones av en spiss ark. I by miljø er rene takarker det vanligste. I gaterelatert bebyggelse i by- og tettstedsområder utvides hus ved utbygg mot bakgården, det er særlig merkbart i Sarpsborg.

Tidligere utbygg for sanitæranlegg blir gjerne erstattet nå, og da er tilbyggene som regel større.

Verandautbygg har vært en vanlig form for tilbygg på bolighus i perioden. Det er imidlertid forskjell mellom kommunene, i Bø og Samnanger har nye verandaer mindre del av endringsbildet. Nye verandaer kommer i mange varianter, og det varierer hvordan de er klassifisert i undersøkelsen (som endringstype B eller C). Åpning av hagefasaden med dør til veranda og platting ligger bak mange av C-endringene.

Eksteriørendringer, skifte av stilpreg

De fleste endringer gjelder utskifting av ytre bygningselementer (endringstype C), og dreier seg om vedlikehold. Skifte av taktekke er den mest forekommende endringen. Som oftest skiftes det da til mer moderne typer enn det som lå på ved SEFRAK-registreringen, plater av metall eller sement, men det er også eksempler på nylagte tak med brukte teglplanner.

Det er en klar tendens til tilbakeføring til eldre stilpreg i materialet – i hovedsak til en utforming inspirert av sveitserstilen. Det er da oftest tidligere endringer fra funkisperioden og senere som nå byttes ut. Dette trekker er særlig markant i Bø og Holmestrand. I Holmestrand har tilbakeføring vært et mål i kommunens veiledere for oppussing av endrete hus fra midten av 1990-tallet.

En annen typisk fasadeendring er at hus som tidligere ble brukt til erverv (butikker, verksteder), bygges om til rene boliger. Om endringen ikke innebærer arealutvidelse, vil den kun vises som endringstype C (liten endring) i undersøkelsen, men kan innebære en ikke uvesentlig karakterendring. Dette er særlig framtreddende i bykommunene Holmestrand og Sarpsborg.

Tap av karakteristiske elementer i tradisjonell byggeskikk

Ved tap av eldre hustyper er det ikke til å unngå at karakteristiske trekk ved lokal byggeskikk berøres. Elementer som peker seg ut som særlig sårbare i 2004-kommunene er knyttet til byggeskikken i Samnanger. Vestlandets grindkonstruksjon er representert i naust, driftsbygninger og mindre uthus – de fleste med høye tap. Det betyr innhogg i en byggeskikk som ikke lenger fornyes. Et annet element er de tunge helletakene. Mange hus med helletak har gått tapt, og av de gjenstående er flere byttet ut ved oppussing. Brakeledningene, som først og fremst finnes på driftsbygningene, kommer noe bedre ut, men tilstanden truer flere av disse på sikt.

Årsak til forfall og tap

Den viktigste årsaken til forfall og tap er at hus ikke lenger er i bruk. Det er derfor mange hus tilknyttet det gamle jordbruket har gått tapt. Forfall som direkte årsak til tap kan knyttes til 45 % av tapene i 2004 (mellom 24–55 %). Dernest kommer riving på grunn av ny arealbruk, som ligger til grunn for 29 % av tapene (mellom 20–49 %). Holmestrand skiller seg ut med større andel tapte på grunn av nybygg og annen ny arealbruk enn på grunn av forfall – 49 %. Bak tallene ligger et sterkt arealpress, først og fremst knyttet til boligutbygging i forstedene og tettstedene i kommunen, men også bysnering i deler av sentrum og store utbyggingsprosjekter, bl.a. nye E18. Sarpsborg har noe av den samme situasjonen, med stor byggeaktivitet i forstedene og E6-utbygging, men kommunen har større arealer å ta av enn Holmestrand. Andelen tapt på grunn av ny arealbruk er lik for Sarpsborg og Samnanger – 29 %. Lavest er den i Bø.

De store veg- og feltutbyggingsprosjektene står bak minimum 18 % av tapene i Holmestrand. Andelen i Sarpsborg er lavere. Om man tar med ringvirkninger kan det hende at denne gruppen skulle vært større. Det er likevel klart at de fleste tapene følger et spredt mønster, og kommer som følge av private beslutninger. Det gjelder i byene, forstedene og jordbruksområdene. For alle kommunene gjelder det at byggeaktiviteter på aktive gårdsbruk står for en god andel av tapene i segmentet "ny arealbruk".

Flytting er ikke en merkbar årsak til at hus er borte i de undersøkte kommunene for 2004.

"Ufrivillig brann eller naturkatastrofe" har liten andel i tapene – fra 1–3 % i de tre kommunene der denne årsaken er registrert.

Eldre bymiljøer, tettsteder, industristeder

Alle kommunene som ble undersøkt i 2004 har eldre tettstedsmiljøer som inngår i MOV-undersøkelsen. Både i Holmestrand og Sarpsborg ligger de gamle bykjernene i det lavere sjiktet når det gjelder tap, i forhold til gjennomsnittstallene for kommunen som helhet. Det er områder i Holmestrand med merkbare forandringer, men føringene for disse ligger nok noe bak i tid. Nå ble Holmestrand registrert sist i SEFRAK-perioden, og Sarpsborg by relativt tidlig på 1980-tallet. Hadde Holmestrand blitt registrert samtidig med Sarpsborg, ville registreringen fått med seg store endringer i den gamle bybebyggelsen.

Situasjonen for den eldre bybebyggelsen vises også i at tapet av hustypen bygårder er lavere enn gjennomsnittet. Både Holmestrand og Sarpsborg kommuner har arbeidet med vern av sentrumsbebyggelsen i perioden, på formelt og uformelt plan.

Men bakgårdsbebyggelsen i de to byområdene har vært mer utsatt, det gjelder enkle uthus og mindre verksteder. Her ligger tapene over gjennomsnittet, mange er også truet. Forvaltningens vernarbeid har vært fokusert på gaterommet. Bakgårdsbebyggelse og uthus i byer er en utsatt kulturminnegruppe, da bestanden også ved førstegangsregistreringen var redusert. Selv om tapene dreier seg om få hus i antall har disse tapene betydning fordi de forteller om variasjon i virksomheter og hvordan bymiljøene fungerte.

Også Samnanger har tap i gruppen "byuthus", men ellers er situasjonen i hovedsak uendret for den registrerte eldre bebyggelsen i tettstedene i Samnanger og Bø, og i bygdesentrene i Sarpsborg og Holmestrand.

I Holmestrand er det gamle bryggemiljøet forvandlet til bolig- og urbant friområde, med strandpromenade, lysbåthavn og to store lagerbygg er ombygd til boliger og butikk, men det ligger i hovedsak noe forut for undersøkelsesperioden.

Samfunnsutviklingen

Kommunene er forskjellige når det gjelder geografi og samfunnsutvikling, men alle er merket av endringer i nærings- og bosettingsmønster i løpet av undersøkelsesperioden. Vekstkommunene Sarpsborg og Holmestrand er utfordret av et sterkt arealpress – som har fått følger for den eldre bebyggelsen. Særlig synlig er det i forstadsbebyggelsen og for overflødig uthus- og bakgårdsbebyggelse i sentrum.

De fleste bygningene vi undersøker har tilknytting til jordbruket, og strukturendringene i jordbruket i andre halvdel av 1900-tallet har hatt stor betydning for utviklingen i bestanden. I alle kommunene har antall driftsenheter i jordbruket gått ned. Det er først og fremst de små og middelsstore driftsenhetene som forsvinner, mens de større enhetene blir flere. Men med unntak for Holmestrand og Samnanger er jordbruksarealet opprettholdt eller økt. Antall sysselsatte i primærnæringene har gått tilbake, mens antall sysselsatte i service- og tjenesteytende næringer har vokst. Gårdstun har i vekslende grad gått over til å bli boligeiendommer, feriesteder eller de er lagt øde. Det har vært folkeforflytninger innen kommunene – fra utkantene mot sentrum eller nye tettsteder/byggefelt.

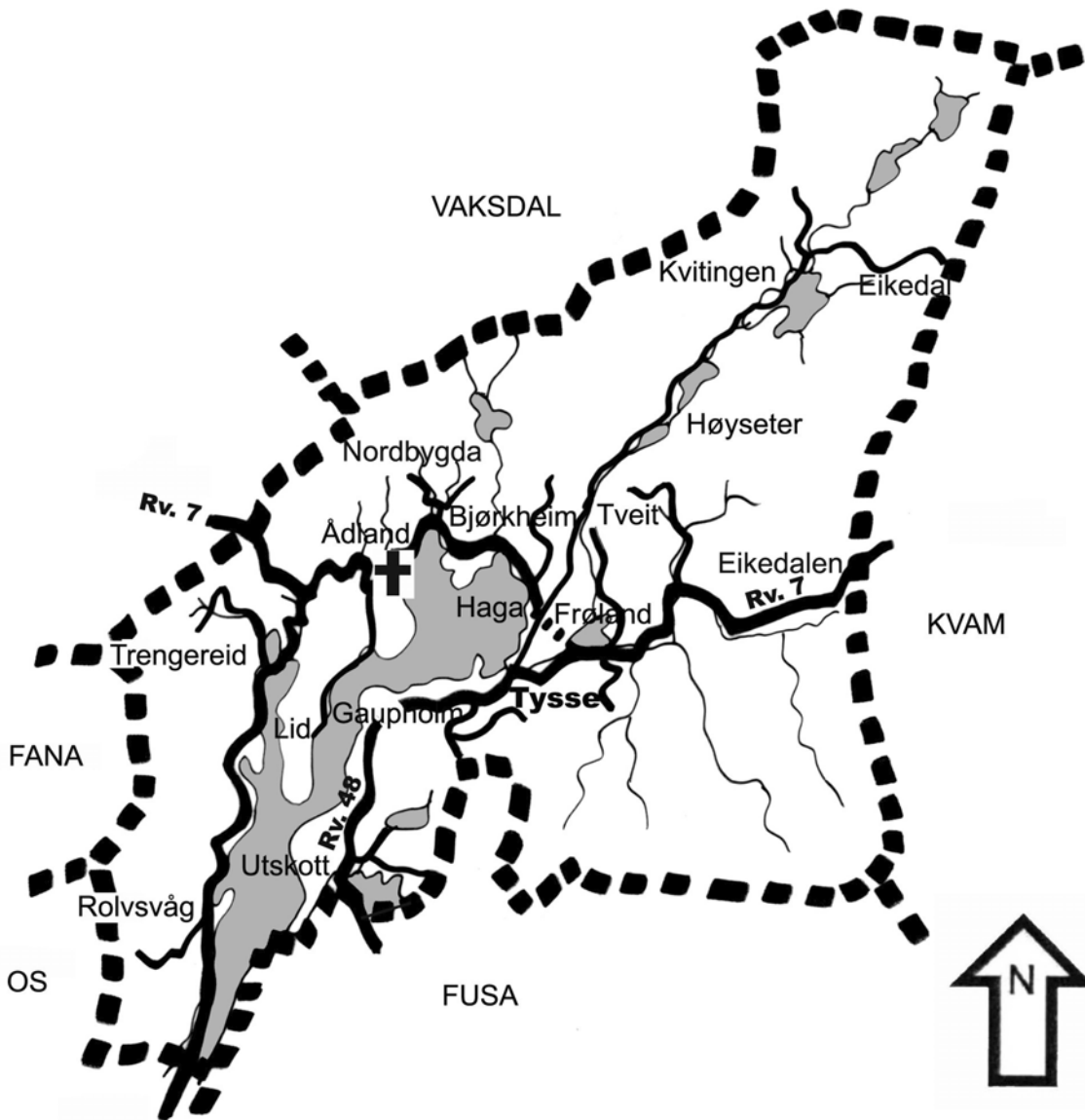
I Sarpsborg er alle hestegårdene med på å holde beitelandskapet åpent. Men i alle fire kommuner er gjengroing i utmark og ved småbruka synlig, mest tydelig er denne landskapsendringen i Samnanger.

Bruk av SEFRAK/GAB som planverktøy

Samnanger har hatt tilgang til SEFRAKs originalmateriale i løpet av undersøkelsesperioden. Teknisk etat brukte, men ikke konsekvent SEFRAK på GAB i saksbehandling. Holmestrand har hatt kopier av SEFRAK-skjemaer og kart siden registreringen begynte, og fikk tidlig digital tilgang gjennom AREALIS-prosjekt i samarbeid med fylkeskommunen. Det har vært innarbeidet å bruke det ved byggesaks- og plansaksbehandling. Sarpsborg og Bø bruker SEFRAK-materialet i saksbehandling. Ved bygge- og reguleringsaker der SEFRAK-registrerte bygninger berøres blir fylkeskulturetaten kontaktet for uttalelse.

2 Innledning

2.1 Kart over Samnanger

2.2 Historikk og beskrivelse

2.2.1 Geografi og topografi

Samnanger kommune ligger øst for Bergen omkring den indre delen av Samnangerfjorden. Mot nordøst strekker den seg langs Tysselva inn mot grensa til Vaksdal og Kvam kommuner i Hardanger. Mot sør grenser den til Os og Fusa kommuner. Samnanger var del av Os herred til 1907, og dagens kommune tilsvarer gamle Samnanger sogn, og har uendra grenser fra mellomalderen.

Samnangerfjorden er trang med dels bratte dalsider, men i den innerste delen vider den seg ut til et mer åpent, frodig landskap, og gårdene rundt Frøylandsvannet hører til de eldste og beste i Samnanger. Hele 84 % av kommunens areal ligger over 150 moh. Hovedtyngden i bebyggelsen ligger langs fjorden.

2.2.2 Bosetting og hovedtrekk i befolkningsutviklingen

Pr. 1. januar 2004 hadde Samnanger kommune 2330 innbyggere. Befolkingstetthet pr. km² var på 8,8 personer. Fra SEFRAK-registreringen begynte i 1979 til 2004 har folketallet økt med 2,7 %. Befolkningen i Hordaland fylke har i samme periode økt med ca. 12 %, mens økningen på landsbasis har vært 11 %.

Det meste av bebyggelsen har ligget langs fjorden, i nordøst langs elvene og høyere oppe lå setrene. Bosettingen er i dag særlig konsentrert i den indre del av fjorden til tettstedene Haga og Tysse. I Tysse ligger kommuneadministrasjon, ungdomskole og ved utløpet av Tysseelva A/S Safa fabrikkar. På Haga er yngre bolighus og boligfelt konsentrert.

I Nordbygda lå det gamle senteret ved Ådland kirke. Det meste av aktivitetene ble her nedlagt fra 1960-åra, og posten og den siste butikken ble flytta til Bjørkheim lenger øst ved rv. 7 i 1993. Her er politi og likningskontor lokalisert, og den eneste bensin- og servicestasjonen i kommunen.

Tettstedsbebyggelse er det på Eikedal særlig i tiknytting til Eikedalen skisenter, og på Frøyland ved Totland kraftstasjon.

Sammenligner man med tallene i folketellingene 1980 og 2001 har andelen som bor i tettbygde områder økt, i de mer perifere områdene har folketallet gått ned. Økningen har særlig vært konsentrert til områder opp mot Haga - der de fleste av de nye boligfeltene har blitt etablert.

2.2.3 Kommunikasjoner

Før 1870 var det ingen kjøreveger i kommunen, og fjorden var den viktigste kommunikasjonsåren. Men fra gammelt har det gått drifteveger gjennom Samnanger over fjellene til Bergen og nabobygdene. Fra Tysse gjennom Frøylandsdalen over Kvamskogen til Hardanger, har det også gått en gammel ferdseveg. Den første planlagte vegen gikk fra Kvenneshella til Samnanger kirke på Ådland – kyrkjevegen. Den var trolig ferdig på 1850-tallet, og ble brukt om vinteren når isen lå på fjorden.

Mot slutten av 1800-tallet kom flere veger. Den viktigste var det som skulle bli riksvegen og som gikk fra Trengereid jernbanestasjon til Ådland, videre langs fjorden og i 1906 sto ferdig fram til Norheimsund. Stykket mellom Trengereid og Ådland var ferdig i 1885 da Vossebanen ble åpnet.

Anløpssteder for dampbåtene var det på Ådland, Gaupholm, Solbjør, Sagen og Tysse, og Ådland var knutepunktet mellom trafikken på fjord og til lands. I dag er vegtrafikken enerådende.

1242-002-128 m.fl. Samnangerfjorden sett fra Li.

1242-006-016. Steinhushaugen sør for Kvitingen.

1242-003-130, 131. På Reistad midt i Nordbygda er det registrert et lite industrimiljø med sag, smie og kjerrehjulverksted. Bygningene er ikke endret.

1242-009-059 m.fl. Rv. 48 inn mot tettstedet og industristedet Tysse.

Boligbebyggelsen omkring Tysse sentrum, som i hovedsak er fra etter 1900.

2.2.4 Næringsgrunnlag

Jordbruk og handel basert på tømmer og fisk var lenge grunnlaget for næringslivet i kommunen. På grunn av beliggenheten mellom Hardangerregionen og Bergenshalvøya, har alltid mye av ferdselen mellom disse gått gjennom Samnanger.

På 1600-tallet var skottehandelen viktig for området, på 1800-tallet var det flere som deltok i Nordlandshandelen og fremdeles på 1900-tallet var sjøen en viktig leveveg for mange. Men etter hvert tok dette slutt, både båtene som gikk i fraktfart og det gamle vinterfisket.

I de siste tiåra av 1800-tallet vokste industri basert på vannkraft fram i Samnanger. A/S Samnanger Uldvarefabrikk ble anlagt i 1886 ved utløpet av Tysseelva, og kraftutbyggingen i Samnangervassdraget varte fra 1910 og utover. Men samningene fortsatte å reise ut på anleggsarbeid i nabo-kommunene, og fra å være ei attåttnæring til jordbruket, ble Samnanger en av de mest typiske anleggsarbeiderkommunene i Hordaland.

I 1931 brant Uldvarefabrikken, og økonomisk kom ei vanskelig tid for kommunen. Men under 2. verdenskrig ble ny virksomhet etablert på den gamle fabrikktomta. Det var en strømpfabrikk, og fremdeles produseres SAFA-strømper på samme sted, men arbeidsstokken har over tid blitt kraftig redusert.

I siste halvdel av 1900-tallet har endringene innen jordbruket vært store, seterbruket og høstingsjordbruket ble avviklet i 1950-åra, erstattet av kulturbeite, og flere bruk på avsidesliggende steder har blitt lagt øde. Store arealer er plantet il med gran.

Tysse er i dag kommunesenter med kommunal administrasjon og ungdomsskole.

I 2001 fordelte de sysselsatte seg på følgende næringer:

Primærnæringen 3 %, industri og bergverk 20 %, bygg og anleggsvirksomhet 17 %, offentlig, sosial og privat tjenesteyting ca. 50 %.

Mot 50 % av de yrkesaktive pendler – de fleste til Bergen.

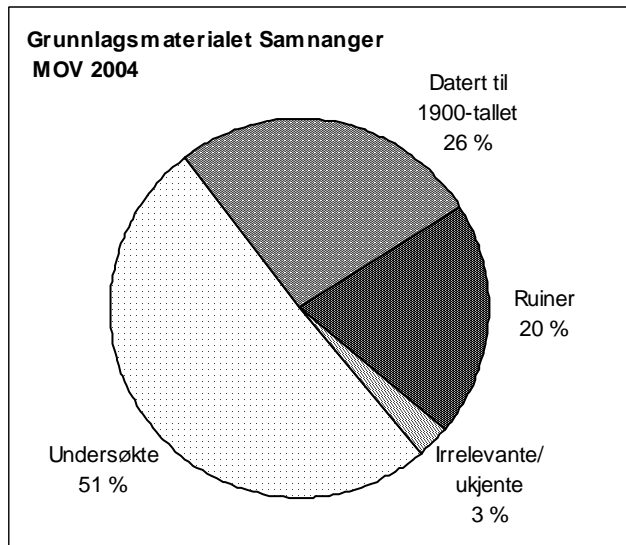

1242-008-039, 040, 041. Rekketunet er den vanligste tunformen i Samnanger. I bildet fra venstre kårhus, hovedbygning og driftsbygning.

2.3 Grunnlagsmaterialet for MOV-undersøkelsen i Samnanger

2.3.1 Antall undersøkte hus

Registrerte objekter 1979–1985	Objekter datert til 1900-tallet	Ruin	Irrelevant/Ukjent	Undersøkte bygninger 2000
921	243	184	26	468

Det totale antall registrerte objekter i perioden 1979–1985 er 921. Av disse ligger 468 hus til grunn for MOV-undersøkelsen i Samnanger. Da er hus datert til 1900-tallet, objekter som ble registrert som ruiner etter hus, andre typer minner og andre registreringer som faller utenfor undersøkelsen av ulike årsaker, trukket fra.

1242-003-298. Driftsbygningen på Bjønås var revet lenge før registreringen i området i 1981. Men deler av de fine fjøsmurene har fått nytt liv som mindre uthus.

2.3.2 Registreringstidspunkt

Registreringen foregikk fra 1979 til 1985, med et opphold i 1983 og 1984. I 1979 ble kretsene 1 og 2, den sørligste delen av kommunen på vestsida av Samnangerfjorden, registrert. I 1980 og 1981 ble krets 3, 9 og 10 registrert, dvs. Samnangerfjorden med tettstedet Tysse. Registreringen ble avsluttet i 1985 med de store hei- og fjellområdene mot Hardanger, i kretsene 6 og 7. Flest hus ble registrert i perioden 1980 – 1984.

2.3.3 Spesielle forhold ved SEFRAK-registreringen i Samnanger

I industristedet Tysse ble det registrert flere hus fra 1900-tallet, særlig til de første 10-åra etter 1900. De andre registreringene fra 1900-tallet er mer spredt og gjelder gjerne miljøer, bl.a. i tilknytning til det gamle kirkestedet og knutepunktet ved Ådland kirke.

Registreringen har en jevn god kvalitet. På de fleste av skjemaene er opplysningene på skjemaene fylt ut. Bildekvaliteten er god, med unntak for et par kretser der det enten mangler foto, eller de eksisterende har dårlig kvalitet. For den videre bruk av dataene i MOV-analysen, er det gjort noen få endringer i valg av koder for sosial miljøsammenheng og opprinnelig funksjon.

Forholdsvis mange objekter har ukjent byggeår. Dette kan skyldes at noen av eiendommene var i bruk som feriesteder, eier hadde ikke lenger kjennskap til husets historie eller var ikke til stede ved registrering. Det har også vært problemer med koding av sosial miljøsammenheng. Det er ingen kode for fiskerbonden i SEFRAK, og registrator har som oftest bestemt seg for bonde eller ukjent, med fiskerbonde i merknad

Under feltarbeidet i 2004 kom det ikke fram åpenbare hull i tilfanget, trolig har de fleste hus fra før 1900 kommet med.

2.3.4 Registreringskretser

SEFRAK-registreringen i Samnanger er organisert etter Statistisk sentralbyrås folketellingskretser fra 1970. Disse tar utgangspunkt i befolkningstetthet. Det er 11 kretser i Samnanger, og det ble registrert hus i alle. Bare 09 Tysse er definert som tettbygd krets. Kretsene er brukt som utgangspunkt for å belyse eventuelle geografiske variasjoner i tap og endring i den SEFRAK-registrerte bebyggelsen.

2.3.5 Tettbygd/spredtbygd

Samnanger er en spredtbygd kommune. Ved folketellingen i 1970 (registreringen begynte i 1979) var det en tettbygd krets, 09 Tysse. Vi har her valgt å se på forskjeller mellom Tysse og resten av kommunen.

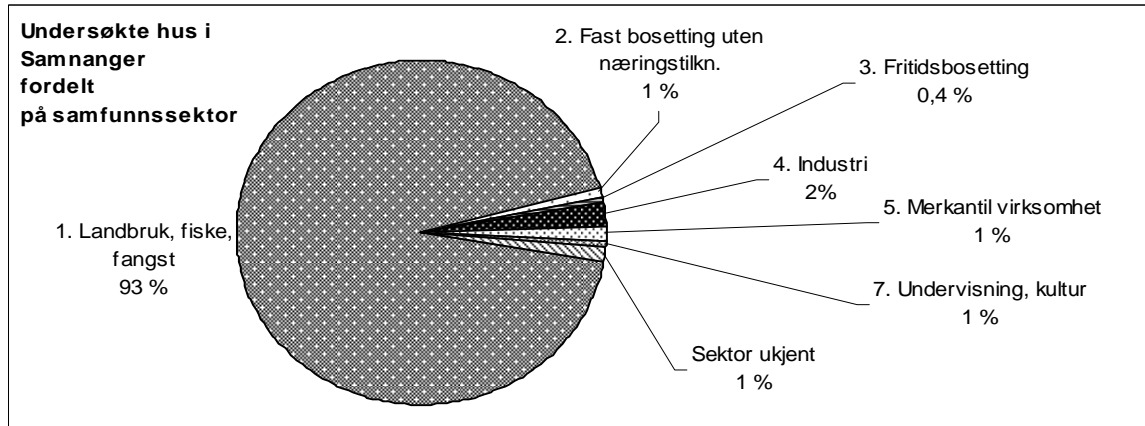
I 2003 bodde 40 % av befolkningen i tettbygde strøk. I Hordaland fylke var den tilsvarende prosentandel 77 %, det samme som i Norge totalt. Det tetteste bebygde området er Haga, men her er det nyere bolighus som dominerer, og det er ingen SEFRAK-registreringer i området.

1242-008-028, 031 m.fl. Hauggrenda var fra gammelt et av de beste jordbruksområda i Samnanger. Her drives det fremdeles aktivt jordbruk, til venstre i bildet en beitebakke.

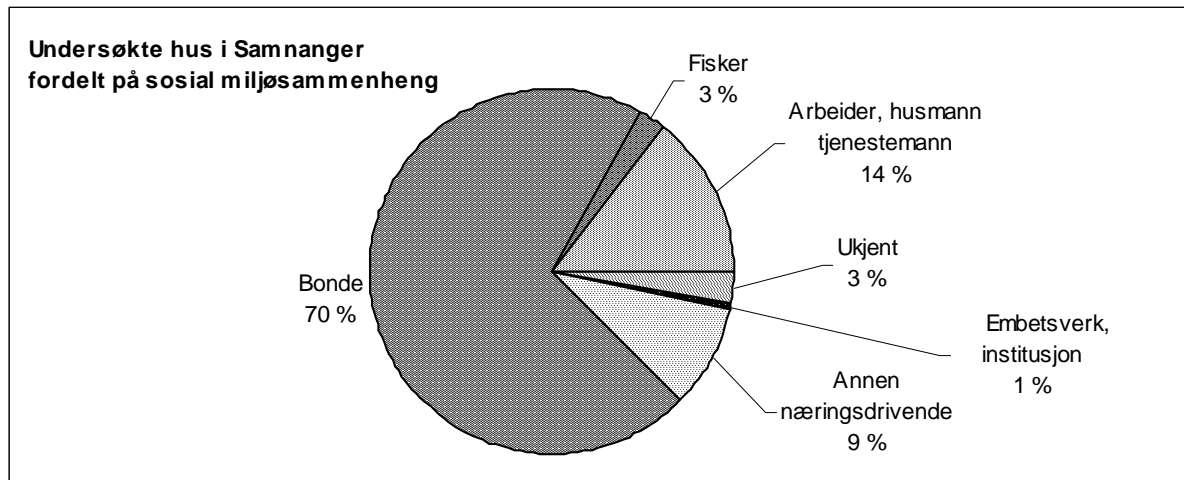
2.4 Egenskaper ved undersøkte hus i Samnanger

2.4.1 Samfunnssektor

I det undersøkte Samnanger-materialet er det registrert hus knyttet til seks av SEFRAKs ni samfunnssektorer, i tillegg kommer sektor ukjent. Fordelingen viser at primærnæringen dominerer med hele 400 av de 438 undersøkte bygningene. Det er et langt sprang til de neste gruppene som til sammen utgjør mot 12 %.

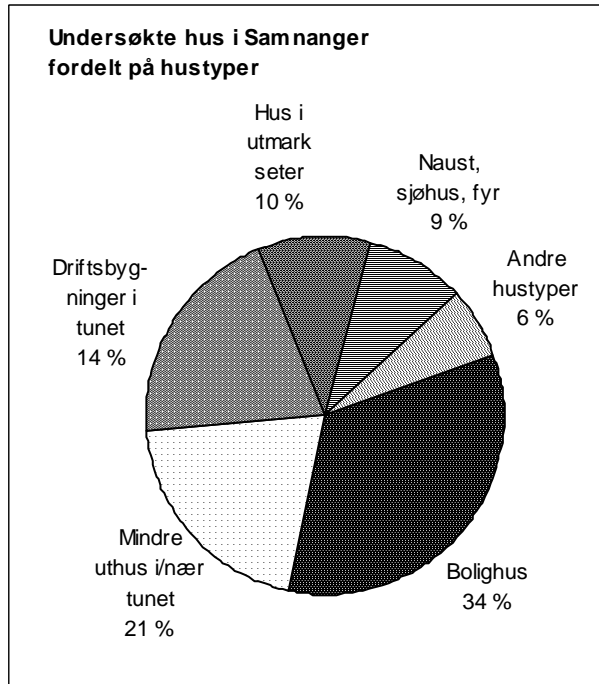
2.4.2 Sosial miljøsammenheng

Sektordiagrammet viser hvilke sosiale miljøer som har satt sterkeste spor etter seg i den registrerte bygningsmassen. Bønder dominerer med 70 %, deretter følger den sammensatte gruppen "Arbeider, husmann, tjenestemann". "Embetsverk, institusjon" er klart minst med bare 1 % av de undersøkte.

At "Annen næringsdrivende" er såpass stor er naturlig på bakgrunn av det varierte næringslivet i Samnanger. Disse bygningene er særlig konsentrert til Tysse, noen få til Ådland, der det ble registrert hus med bakgrunn i både handlende og håndverkere. I en fjordkommune som Samnanger er det verdt å merke at "Fisker" utgjør bare 3 % av de undersøkte. På noen skjemaer står fiskerbonde oppført som opprinnelig miljøsammenheng, men det er ikke kode for denne kategorien. Embetsverk/institusjons lille andel består av skolehus.

2.4.3 Bygningstyper

beliggenhet til fjorden og næringshistorie. Her dominerer naustene. Blant de registrerte sjøbuene er flere fra 1900-tallet, og disse er trukket ut av undersøkelsen. Ei mindre gruppe er nothusa/nohengjene. Andre hustyper omfatter skolehus, hus knyttet til industrimiljøet på Tysse og kirkestedet og knutepunktet på Ådland.

De registrerte bygningene fordeler seg på flere bygningstyper. Noe som ikke er overraskende med Samnangers sammensatte næringsstruktur med jordbruk, fiske, håndverk, handel og industri.

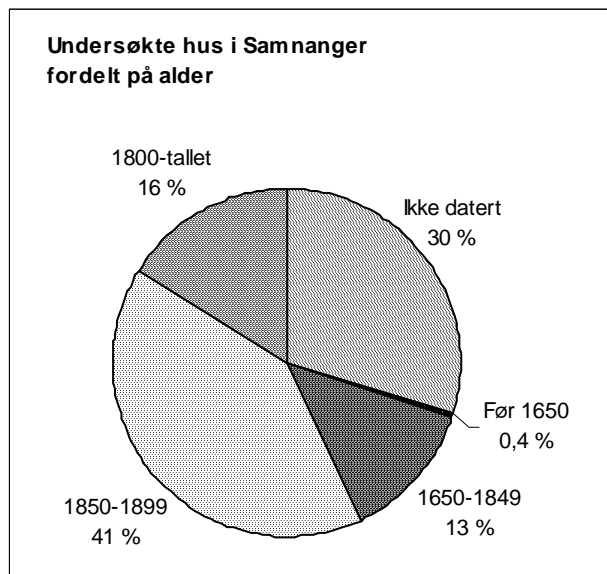
Bolighus utgjør den største enkeltgruppen hus med 144 av de undersøkte. "Mindre uthus i/ved tunet" er ei stor sammensatt gruppe på 96 hus og består av eldhus, utedoer, vedhus, stabbur og noen få smier og potetkjellere.

De fleste hus i gruppen "Driftsbygninger i tunet" er av typen enhetslåve med mange funksjoner samlet under ett tak.

"Hus i utmark, seter", er delt mellom hus på setrene, og utløer og sommerfjøs (vårflor) som står nærmere gardstuna. Det ble registrert noen få kvernhus.

Gruppen "Naust, sjøhus" inneholder relativt få hus sett på bakgrunn av Samnangers

2.4.4 Alder

Diagrammet viser at flest hus er datert til perioden 1850-1899. Deretter kommer bolken uten datering. Andelen uten datering er ganske stor i Samnangermaterialet. Dette kan ha flere årsaker, i de fleste tilfelle visste eier/bruker bare at huset var gammelt, men ville ikke gå inn på noen nærmere datering. Noen hus var i bruk til ferieformål, og eier var ikke til stede ved registrering. En annen grunn kan være at mye av den eldste bebyggelse er flytta ut fra klyngetun, noe som har medført usikkerhet om datering av byggeår.

Ett hus er datert til før 1650 – et våningshus på Høyseter. "1548 er skore inn i tømmeret" iflg. SEFRAK-skjema. Et eldhus på samme sted er datert til 1600-tallet.

1242-003-012. Denne løa på Ådland er en av de større, eldre driftsbygningene i Samnanger, iflg. registreringen har den grindabygd løe over steinfjøset

1242-003-250. Eldre hytte ved Tronevatn. Byggeår er ukjent.

1242-005-017. Sommerfjøs på Tveiterås som helt er bygd i gråstein og med rastaheller til taktekke.

1242-007-043. To generasjoners våningshus i Svendsdalen. Det eldste et typisk midtgangshus fra 1850-60-åra. Det andre fra 1930-tallet.

1242-009-049. Våningshus på gården Tysse fra rundt 1900.

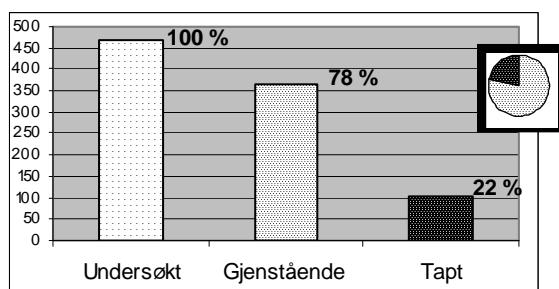

1242-005-002. Løe på Tveitarås, med natursteinsmurt fjøs, grind og brakeledning.

3 Resultat

3.1 Tap

3.1.1 Tap – samlet oversikt

Av 468 undersøkte bygninger i Samnanger er 103 blitt borte siden registreringstidspunktet. Det vil si at 22 % av den undersøkte bygningsmassen fra før 1900 er borte.

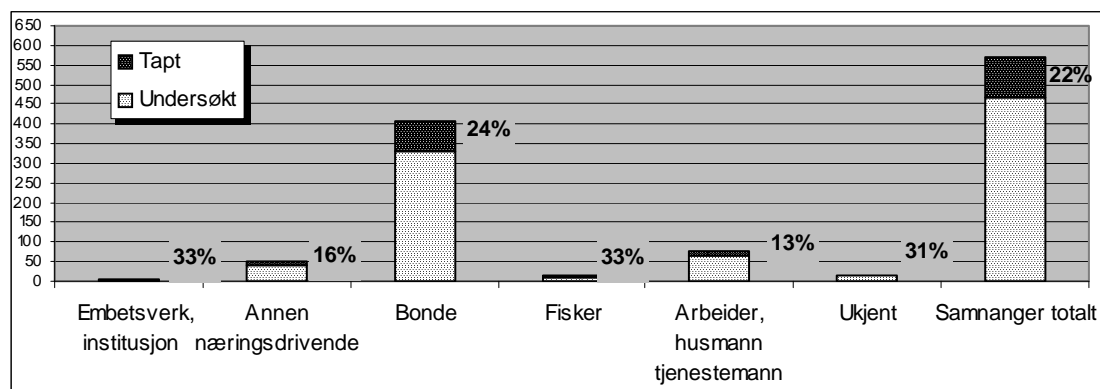
365 bygninger – 78 %, står fortsatt.

3.1.2 Tap – samfunnssektor

Det er bare tre av samfunnssektorene som har hatt tap. Den største sektoren ("Landbruk, fiske, fangst") har den høyeste tapsprosenten, og den ligger noe over gjennomsnittet for kommunen.

I sektorene "Fast bosetting uten næringstilknytting" og "Ukjent" har bare ett hus gått tapt i hver.

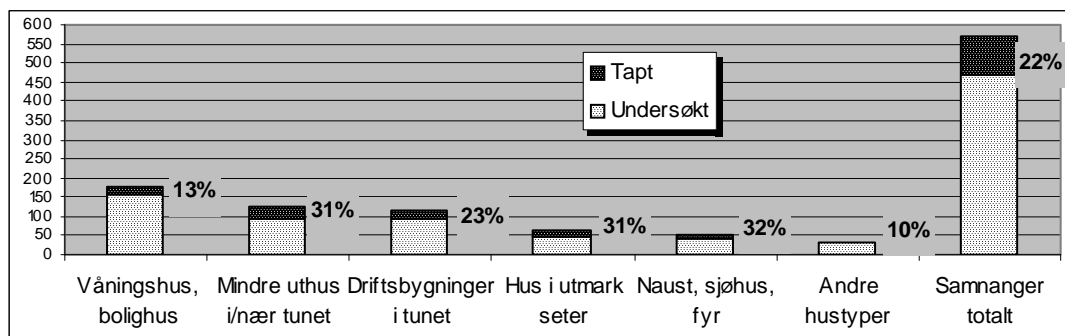
3.1.3 Tap – sosial miljøsammenheng

Det er registrert tap for alle sosiale grupper i Samnanger. Flest hus har gått tapt i gruppen "Bonde", og tapsandelen er noe større enn gjennomsnittet for kommunen. De høyeste tapsprosentene har gruppene "Fisker" og "Embetsverk institusjon", men her ble det registrert få hus. Noe overraskende har "Arbeider, husmann, tjenestemann" den laveste tapsprosenten av alle undersøkte sosiale grupper.

"Annen næringsdrivende" har også en tapsprosent under gjennomsnittet. I gruppen "Arbeider, husmann, tjenestemann" er det særlig husmannsbebyggelsen som har vært utsatt for tap, men også for husmennene isolert er den relative andelen lavere enn gjennomsnittet.

3.1.4 Tap – bygningstyper

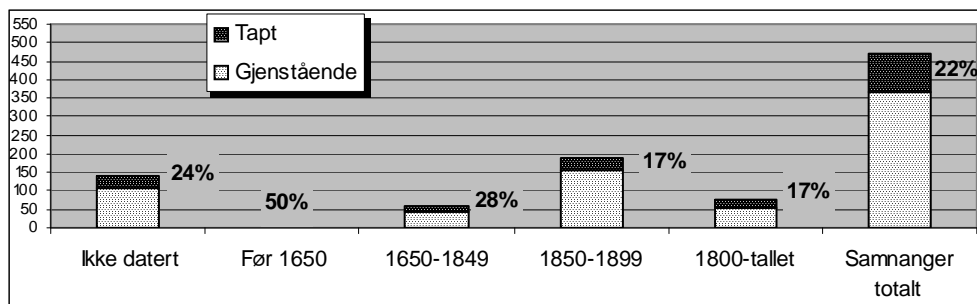

Det er stor forskjell på hvilke hustyper som er revet. Det gir seg størst utslag for "Naust, sjøhus", "Mindre uthus i og nær tunet" og "Hus i utmark", som alle har tapsprosent over 30 %. "Driftsbygninger i tunet" har en tapsprosent noe over gjennomsnittet. "Våningshus, bolighus" som er den største gruppen har en tapsprosent godt under gjennomsnittet.

Overraskende er den store tapsprosenten for gruppen "Naust/sjøhus" da dette er hus som vanligvis lett lar seg passe inn i den økende fritidsbruken av eldre hus. Det er særlig naustene som er borte, men det er også tap blant de få nothusa som sto tilbake.

At tapsprosenten for utmarkshus er stor er mer forståelig, da dette er hus det er lite bruk for i det moderne jordbruket. Det er særlig utløene som er borte. Seterstuene har den minste tapsandelen i denne gruppen.

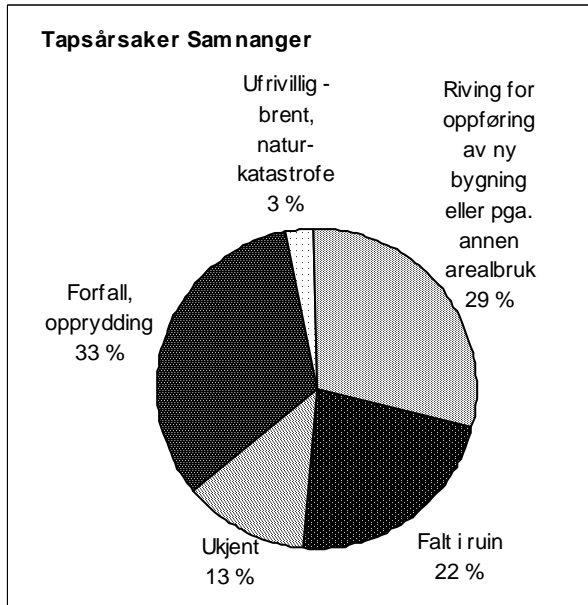
3.1.5 Tap – alder

Den eldste bebyggelsen er særlig utsatt, det er hus bygd før 1850 som har den klart største tapsprosenten, når en ser bort fra hus før 1650, hvor ett av to registrerte hus har blitt borte.

Flest hus har gått tapt i gruppen datert til siste halvdel av 1800-tallet, her ble det da også registrert flest hus. Blant de eldste bygningene er det er særlig hus knyttet til tun og jordbruksbebyggelsen som har gått tapt.

3.1.6 Tapsårsaker

Dårlig teknisk tilstand er den viktigste direkte årsak til at hus har gått tapt.

Generelt forfall uttrykt i rubrikkene ”Forfall, opprydding” og ”Falt i ruin” er oppgitt som direkte årsak til de fleste tap i Samnanger. Samlet har 55 % av tapene denne bakgrunnen. ”Riving for oppføring av ny bygning eller pga. annen arealbruk”, har ut fra materialet ført til riving av nærmere 30 % undersøkte bygninger.

Brann og naturkatastrofer er årsak til tap av få hus.

Oversikten over er grovmasket, og årsakssammenhengene kan ofte være overlappende. Indirekte kan ekstreme værforhold være årsak til at hus faller i ruin på grunn av forfall.

Flytting

Det er ingen opplysninger om at hus som har blitt revet er flyttet.

1242-001-055. Utløe som sto i området som nå er del av kommunens friluftsområde på Rolvsvåg, nå falt i ruin.

1242-003-227. Tapsandelen på små uthus i tunet er høy – 31 %. Utedoen på Lauvskar var bygd på tradisjonell måte, i grindskonstruksjon, kledt med grovt supanel og tekt med takstein av krumme teglpanner.

1242-001-085. Naustet på Vågasanden skal iflg. SEFRAK-registreringen ha stått på "glidende sand". Etter hvert sklei det helt ut, og raste til slutt sammen. Det hadde steinvegger og dels plater på taket.

1243-010-044. Nothus ved Djuvvik. Det var bygd i grindkonstruksjon, og sto på tømra kar. Få eldre nothus står tilbake i Samnanger.

1242-003-016. Naustene på Ådland ble avskåret fra sjøen på grunn av ny veg (til venstre i bildet). I 2004 var det ene revet, innfelt bilde. Naustet var i grindkonstruksjon med villskifer på taket. I bakgrunnen butikken – den var ikke i bruk i 2004.

1242-002-181. Notabu og naust i Liøyni. I andre etasje skal det iflg. registrering ha vært verksted og redskapsrom. Huset ble etter hvert i heller dårlig stand, og ble til slutt revet.

1242-009-014. Fra Tysse tettsted, til venstre i 2004 til høyre i 1982. Sjøbua som man ser midt i bildet fra 1982, var revet i 2004.

Over: vårflor (sommerfjøs) på Ådland (1242-003-026). Huset var ikke i bruk ved SEFRAK-registrering, og i 2004 var det borte. På stedet sto et nytt bolighus. **Til høyre:** sammenrast sel på Gurosetra (1242-004-026). Etter "Naust, sjøhus" er det "Utmarkshus" og "Mindre uthus i tunet", som har de høyeste tapsprosentene i Samnanger.

1242-007-017. Eldhuset med do på Høysæter var ikke i bruk ved SEFRAK-registrering, og det har siden blitt borte. Veggene var lagt opp av stein, og på taket lå villskifer. Huset kan være gammelt, muligens fra 1600-tallet iflg. SEFRAK-registreringen.

1242-009- 078. Vedboden sto på et småbruk som inngår i tettstedskretsen Tysse. I 2004 var huset borte. Området rundt var etter hvert blitt utbygd med boligeiendommer.

1242-009-076. Driftsbygningen sto på samme småbruk som vedboden nevnt over. Den var bygd på tradisjonell måte i grindkonstruksjon, kledningen var stående trepanel og brake - og på taket lå steinheller. Ved registrering var den i bruk som lager, i 2004 var den borte.

1242-002-185. Driftsbygningen på Liøyne hadde fjøs i underetasjen. Da bruket ble feriested var det ikke lenger bruk for huset, i 2004 var den borte.

1242-003-038 Løa over var bygd i grindkonstruksjon med villskifer på taket og flor/fjøs i kjeller. Husmannsplassen den sto på, ble etter hvert feriested og løa ble revet. Et nytt hus er bygd på stedet, dels på de gamle murene.

1242-001-119. Driftsbygning på Sagen. Den var bygd i grindkonstruksjon med flor av teglstein innafor reisverket og låvebru. Ved SEFRAK-registreringen var den ikke lenger i bruk, og i 2004 var den borte.

1242-001-040. Bolighus på tidligere husmannsplass. Stuedelen var et lafta stabbur som etter hvert ble utvidet i lengderetning. Huset var i dårlig stand ved registreringen, og har siden blitt revet. I Samnanger-materialet har bolighus-våningshus den laveste tapsandelen.

1242-002-031. Våningshuset over sto tomt ved SEFRAK-registreringen, og har siden blitt revet. Det skal ha stått i det gamle klyngetunet, og ble flytta ut etter utskiftingen. Det hadde kjøkken og gang i midten, med ei stue på hver side, og skut på ene gavlside.

1242-009-025. Det lille bolighuset i tettstedet Tysse skal være bygd midt på 1800-tallet, og byggherren var en snekker med en jordfleck på si. På grunn av terrenget i Tysse, som forholdsvis bratt faller ned mot fjorden, ble tomtene og flere hus små og smale som her. Ved SEFRAK-registrering sto huset tomt, i 2004 var det borte.

1242-001-117, 118, 119, 120. Foto til venstre viser småbruket Sagen ved SEFRAK-registreringen i 1979. Kulturlandskapet bærer preg av at jordveien drives. Til høyre situasjonen i 2004, driftsbygningen er revet og landskapet er preget av gjengroing. Tilbake står hovedbygning, eldhus og bu (innfelt).

1242-009-034,035. Naust langs stranda i Tysse. Her sto det før ei rekke med naust bort til elveosen. Både folk fra Tysse og bøndene lenger borte, hadde naustene til (kirke)båtene sine her. Med utbyggingen i området ble etter hvert de fleste naustene revet. I dag er det disse to fra før 1900 som står tilbake.

1242-003-147,148. To steinnaust i Gunnervågen ved tettstedet Bjørkheim. De skal være gamle, godt over 100 år iflg. SEFRAK-registreringen. På det store bildet kan de så vidt skimtes. t

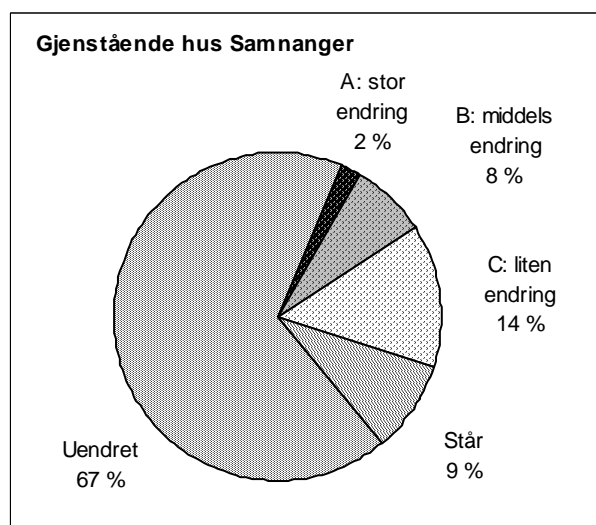
3.2 Endringer av gjenstående bygninger

Grunnlaget for undersøkelsen er de samme 365 gjenstående bygningene som det er gjort rede for i kapittel 3.1. I dette kapittelet gjøres det rede for hva som har skjedd med disse.

To forhold belyses:

- Endringer i form av tilbygg, påbygg, andre ombygginger
- Bygningenes tilstand/forfall

3.2.1 Endringer – samlet oversikt

87 SEFRAK-registrerte bygninger har blitt endret. Dette er et samletall for endringsgruppene A, B og C, og utgjør litt over 24 % av de gjenstående bygningene. De fleste endringene er av type C.

Ca. 67 % av bebyggelsen fra før 1900 i Samnanger står i store trekk slik den var ved registreringstidspunktet. Dette gjelder, som nevnt i kapittel 1, ikke bygningenes autentisitet i detaljer. Fornying av materialer til samme type som ved registreringstidspunktet er ikke registrert som endring her

For 9 % av bygningene er endringsgraden ukjent. Dette har dels bakgrunn i at noen av objektene var under oppussing, ombygging

enten ved registrering eller i 2004, eller at bildematerialet og annen informasjon bare har vært tilstrekkelig til å slå fast at huset står.

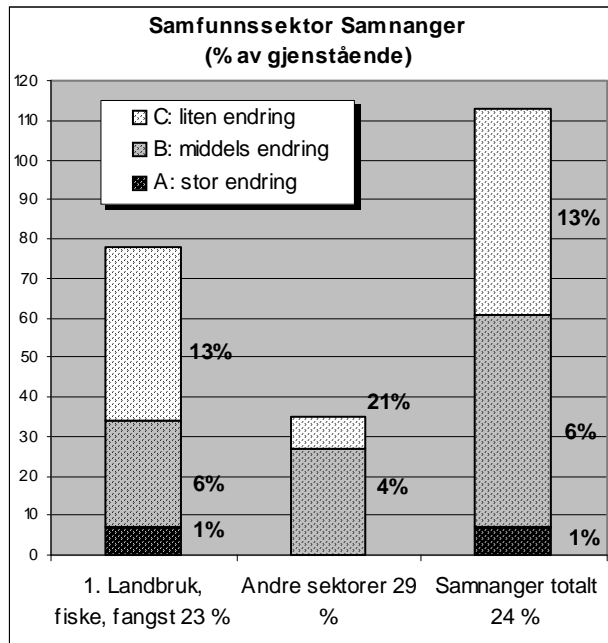
Sektordiagrammet gir en oversikt over fordelingen av ulike typer endringsgrader og belyser hvor omfattende endringene i den gamle bebyggelsen i Samnanger har vært.

Tallene for Samnanger viser stigende forekomst mht. grad av endring – fra endringstype A til C. Det er få hus som er så radikalt endret at opprinnelig volumkarakter er helt forandret (endringstype A), noen flere har vært gjenstand for ulike mindre grader tilbygg/påbygg (endringstype B). De aller fleste endringene dreier seg om utskifting av diverse ytre elementer (endringstype C), ofte som ledd i vedlikehold.

1242-009-026. Boligeiendom i Tysse der bolighuset er under oppussing. Skiferen på taket er fjernet og utbygget på baksida er delvis revet. Til venstre står vedbua. I huset skal det en gang ha bodd en snekker. Hus under endring inngår som "Står, endringsstatus ukjent" i undersøkelsen. Til venstre huset fra gateside ved SEFRAK-registrering.

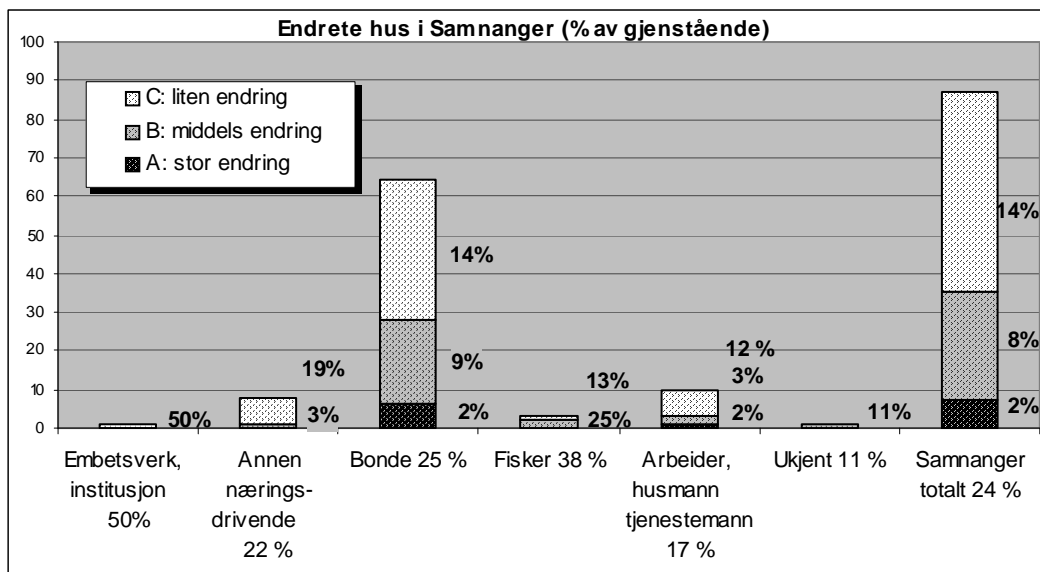
3.2.2 Endring – samfunnssektor

Undersøkelsen viser at endringsforekomsten varierer mellom samfunnssektorene. Den høyeste endringsprosenten har "Andre sektorer". Hus knyttet til "Landbruk, fiske, fangst" har de mest omfattende endringene

Samlegruppen "Andre sektorer" har langt færre hus enn primærnæringen, og de endrete utgjør ikke mange hus. De fleste er knyttet til handel og industri.

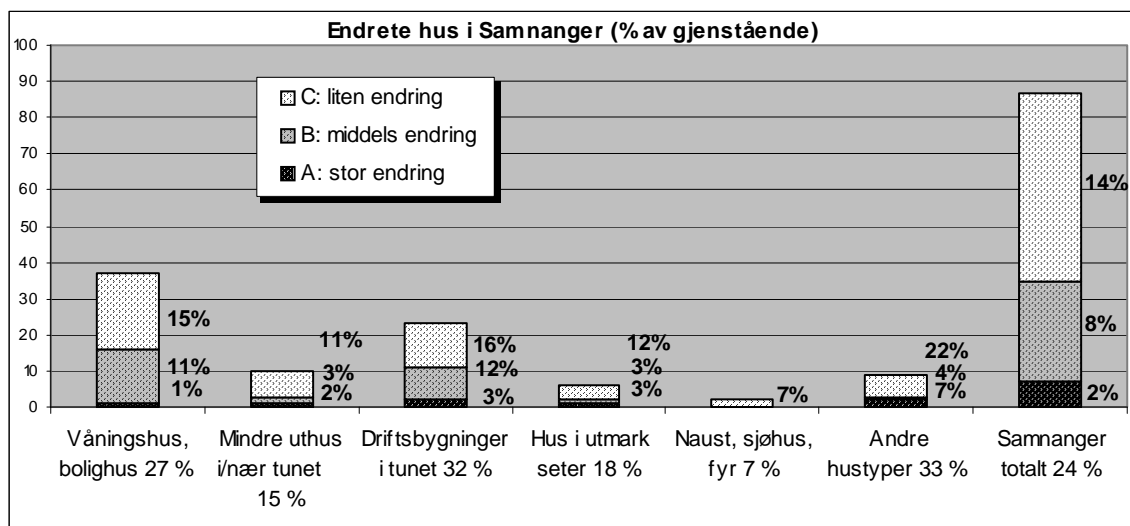
3.2.3 Endring – sosial miljøsammenheng

Undersøkelsen viser at endringsforekomsten er ulikt fordelt mellom de sosiale gruppene. Flest hus er endret blant bønder, som har prosentandel nær gjennomsnittet. Men endringsprosenten er større for den lille gruppen fiskere og "Embetsverk/institusjon". Bare "Arbeider husmann, tjenestemann" ligger klart under gjennomsnittet. "Annen næringsdrivende" ligger nær gjennomsnittet, og husene her er lite endret.

Også andelen omfattende endringstyper er høy for hus knyttet til bondestanden, og det er bare her og i småkårsbebyggelsen at vi finner endringstype A. Men generell antagelse om at småkårsfolks mindre hustyper er mer disponert for tilbygg for å oppnå dagens boligstandard, kan neppe dokumenteres i tidsperspektivet for undersøkelsen. Fiskere har en stor prosentandel B-hus, men få hus i kategorien som helhet gir store utslag. Hus for embetsverket og andre næringsdrivende har lite innslag av omfattende endringer.

3.2.4 Endring – bygningstyper

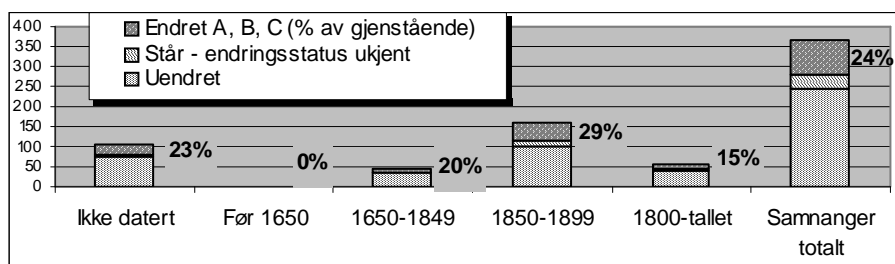
Tabellen viser at hus i Samnanger er mye endret. Det gjelder alle grupper med unntak for "Naust, sjøhus", som også kun har mindre omfattende endringer. Ellers alle endringsgrader representert i de andre gruppene. Mest endret er "Driftsbygninger i tunet" og samlegruppen "Andre hustyper", som bl.a. omfatter hus i Tysse tettsted, her er også flere hus med omfattende type endringer.

"Driftsbygninger i tunet" er den hustypen som totalt har vært mest utsatt for endringer. Det gjelder endringer samlet og den prosentvise andelen av de sterkeste gradene av endringer, endringstype A og B. Endringer av type B dreier seg både om påbygg som siloutbygg og del-rivinger. Del-rivinger forekommer også blant andre hustyper, men ikke så framtrædende som for driftsbygningene.

Sett i sammenheng med oversikten over tap, som viste at det er relativt få bolighus som har gått tapt i kommunen i registreringsperioden, forsterker undersøkelsen av endringer inntrykket av at de fleste gamle bolighus i Samnanger fortsatt er i bruk. Det har vært behov for å holde dem ved like og å utbedre dem. Noe overraskende er den store endringsprosenten for "Hus i utmark, seter" noe som bl.a. har bakgrunn i økende bruk av gjenstående hus på setrene til fritidsformål. Men dette dreier seg om få hus, fordelt på seterstuer og høyløer.

Mindre uthus har en endringsandel under gjennomsnittet, men omfatter alle endringstyper. De fleste er av C-type dvs løpende vedlikehold og det er hus i tunet, dvs landbrukets små hus som er endret.

3.2.5 Endring – alder

Undersøkelsen over forholdet mellom endring og antatt byggeår, viser at det er flere endrete hus blant de som er bygd etter 1850. Dette er det motsatte av hva undersøkelsen for tap viser, der var det hus fra denne perioden som hadde minst tap. Det virker som den yngste bebyggelsen er mest i bruk, og at den holdes i hevd.

Her kan det være bebyggelsen i Tysse som i hovedsak er fra 2. halvdel av 1800-tallet som trekker opp endringsandelen.

1242-004-017, 018. Denne setra i Breilia seterområde hadde to små sel ved registreringen i 1981. I dag er det ene revet (tuften vises), det andre utvidet i bredde under skeivtekke og tilbygd. Det er mulig det ene er brukt til å bygge på det andre med. Endringen er klassifisert som endringstype A.

1242-002-029. Ved registreringen i 1979 opplyses det at deler av løa skal være svært gammel, fra 1700-tallet. Det er mest trolig grindkonstruksjonen det siktes til. På 1960-var det en stor om- og utbygging, og i 2004 er den utbygd nok en gang. Endringen er klassifisert som endringstype A.

1242-007-030. Gamlestova på Høyseter ble avlastet da de bygde ny stove først i 1930-åra. Den ble da flytta innen tunet og avkortet til ca. det halve. Ved registreringen i 1985 var den snekkerverksted. I 2004 er man i ferd med å bygge på igjen, både i bredde og lengde, nå for fritidsformål. Endringen klassifiseres som endringstype A. Gården lå til allfarvegen gjennom bygda tidligere, og det er tradisjoner om at gamlestova ble brukt som skysstasjon.

1242-006-028. Feriehuset har lang "forhistorie" (bl.a. som husmannsstue med flor i kjelleren og siden meieri) før det ble satt opp her i 1949. Ved SEFRAK-registrering hadde det fått et utbygg som rommet do og vaskerom. Her er det nå kommet et nytt og større vinkelutbygg, Da opprinnelig hoveddel er tilnærmet intakt er endringen, klassifisert som endringstype B. Flere hus i endringstyper B har sammenheng med utvidelser av tidligere tilbygg.

1242-032-191. Den gamle hovedbygningen på Nordvik viser en eldre byggeskikk med stue sammenbygd med bu, i en karakteristisk langhusform. Stua (til høyre) er eldst, og ble seinere tilbygd bu/loft til venstre. Etter registrering i 1981 er huset "tilbakeført", utbygget foran bua er revet, det er lagt ny torv over mønet, og pipa er murt opp igjen. Endringene er klassifisert som endringstype B.

1242-008-024. Våningshus på bruk som ligger i jordbruksområdet ved Frøylandsvannet. Det skal iflg. SEFRAK-registrering være bygd på 1880-90-tallet, og er en typisk representant for hovedbygninger på de litt større bruka i området. Etter SEFRAK-registreringen er det pusset opp og utvidet i lengda, og har fått ark på taket og overbygd inngangsparti. Villskiferen på taket er bytta ut med "moderne skifer". Endringene er klassifisert som endringstype B, da det opprinnelige huset fremdeles er kjennbart.

1242-001-032. Bolighuset var opprinnelig stue på husmannsplass, men ved SEFRAK-registreringen var det feriehus. I 2004 har huset fått ny inngang via et større bislag og veranda. Da husets areal er utvidet, er endringene klassifisert som endringstype B.

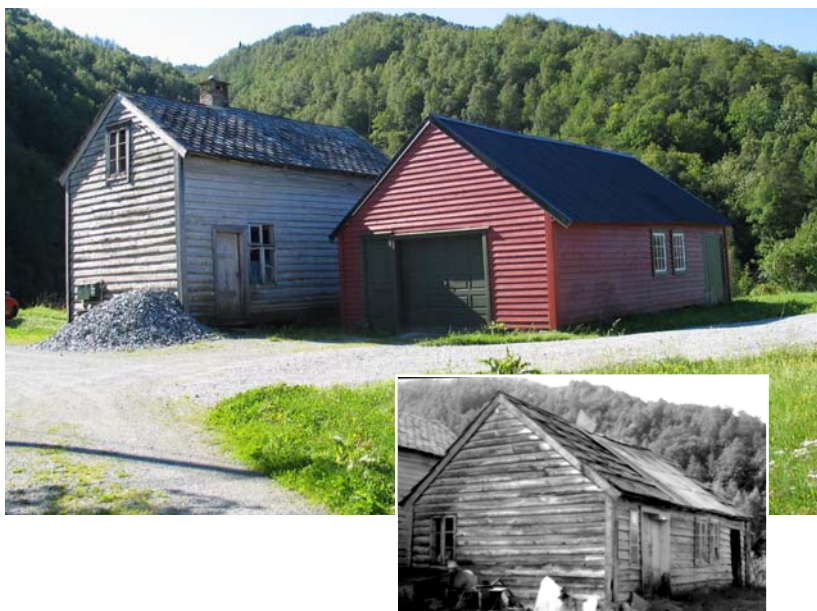

1242-009-001. Tidligere småbruk for fiskerbond og skipper på nordlandsjekt. Siden registrering i 1982 er huset utvidet med et framstikkende midtparti på hageside og nytt inngangsparti mot tunet. Bak skimtes driftsbygningen. Det opprinnelige huset er tross utvidelsene lett å gjenkjenne, og endringene er klassifisert som endringstype B.

1242-009-085. I dette huset i Tysse var det handelslag i kjelleren og leiligheter i resten av huset. Flere av de som bodde her arbeidet ved Tysse fabrikk. Det har vært gjort mindre endringer på fasaden til huset, funkisvinduene i 1. etasje er skiftet ut med høykorsvinduer og i kjeller er garasje innredet med stor garasjeport. Endringene er klassifisert som endringstype C.

1242-009-038, 039. Foto viser de to eldste våningshusene på Tyssegarden. Det til venstre er det eldste. Det ble tatt i bruk som kårhus, da det til høyre ble bygd. I 2004 var dette i bruk som garasje, en stor garasjedør var da satt inn, og ytterkledning og takbelegg var fornyet. Da huset ikke er utvidet er endringene klassifisert som endringstype C. Innfelt huset ved SEFRAK-registrering.

1242-009-020. I uthuset over skal det bl.a. ha vært plass til husdyr, og det lille tilbygget var vedbu. Eiendommen har vært i bruk som feriested ei tid, og i 2004 var uthuset pusset opp. Tilbygget er revet, ytterkledning skiftet og det lille vinduet er panelt igjen. Endringene er klassifisert som endringstype B.

1242-002-133. Tidligere driftsbygning der bare fjøsdelen står tilbake. Den viser et karakteristisk trekk ved flere av driftsbygningene i området, den lafta bolken (i dette tilfellet fjøset) er satt inn i ei løe i grindkonstruksjon, det stakk så vidt ut av løa. Huset var ikke lenger i bruk ved registrering, etter hvert ble reisverket rundt fjøset revet. Da det bare er en liten del av den registrerte bygningen som står, er endringen klassifisert som endringstype A.

1242-007-077. Boligdelen er det eneste som står tilbake av det sammenbygde huset på Eikeland, muren etter løedelen sees så vidt til høyre. Huset rommet boligavdeling i den enden, i den andre var løe og fjøs. Ved SEFRAK-registrering ble det brukt til fritidshus av institusjoner. Da det sammenbygde huset representerer en egen og karakteristisk hustype som etter delrivingen har mistet sitt vesentligste kjennetegn, har vi valgt å klassifisere endringen som endringstype A.

1242-010-026. Driftsbygningen er utvidet med et siloutbygg mot tunet. Det er bygd et større tak over siloen, og taket over utbygget er løftet over det opprinnelige taket. Siden utover er relativt intakt og endringene er klassifisert som endringstype B.

1242-004-036, 037, 038. Tre tidligere seterstuer på Steintveitsetra som alle var ombygd til hytter ved SEFRAK-registrering. Siden registreringen er selet i forgrunnen utvidet med et utbygg foran inngangsdøra mot nordøst, en endring som er klassifisert som endringstype B. De andre husene er det ikke gjort noe med. Setertypen i Samnanger var melkeseterbruk der man overnattet på stølen, men hvor melka ble båret ned til bygda og tilvirket på gårdene.

1242-004 032,033 (1900). Seterstua på Nordviksetra er trolig den eldste som ble registrert av stående seterhus i Samnanger. Den har skott av steinmur, noe som kan være en gammel, i dag sjelden byggemåte i Samnangerområdet. I 2004 var seterstua pusset opp og taktekke av villskifer var skiftet ut med papp. Endringene er klassifisert som endringstype C.

1242-001-051. Rolvsvåg ble solgt til Samnanger kommune i 1975 for å legges ut til friareal. Våningshuset på bruket var feriehus ved registreringen i 1979. Her er det siden lagt nytt tak, de store rastahellene er skiftet ut med moderne plater med taksteinsform, ellers er fasaden uendra, men et lite utbygg på baksiden plasserer huset i endringstype B.

1242-007-050,-053. Fotografiene viser tunet på Børdal i tre stadier, før 1980, fra registreringen i 1985 og i 2004. Ved SEFRAK-registreringen hadde stedet kun feriefunksjon, men hovedbygningen var nettopp pusset opp og ombygd med ny flat takark og panoramavinduer. Etter at tunet så sto ubrukt i flere år er husene igjen tatt i bruk. Ut fra eldre fotografier har man søkt å føre eksteriøret til hovedbygningen tilnærmet tilbake til slik det så ut før de siste endringene. Også driftsbygningen er nylig pusset opp. Den ene langsida hadde ennå brakekledning. Man ønsket å bevare denne, men siden den aktuelle veggen ikke vendte ut mot "offentlig rom" fikk man ikke støtte fra myndighetene, og man valgte liggende kledning som på resten av huset. Den ene låvebrua var for dårlig og ble fjernet. Endringene for begge hus er klassifisert som endringstype C. Brakekledning var mye brukt i Samnanger-området, men siden SEFRAK-registreringen har denne tradisjonelle måten å beskytte værutsatte vegger på vært i tilbakegang.

I Tysse tettsted har flere hus blitt pusset opp i undersøkelsesperioden, men det meste har karakter av løpende vedlikehold, og inngår som "uendret" i undersøkelsen. Til venstre fra fabrikkområdet hvor skiferen på taket til kraftstasjonen(1242-009-064) er skiftet ut med papp, en endring som er klassifisert som endringstype C. Den store arbeiderboligen som ligger bak kraftstasjonen, er ikke endret.

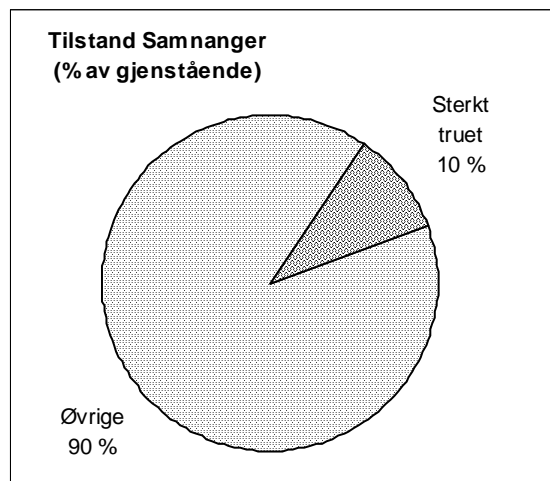

1242-009-063, 064, 065, 068, 069. AS Safafabrikk i 2004. Til høyre produksjonshusa, til venstre skimtes bolighus for ansatte. Innfelt direktørboligen som ligger i høyden over bebyggelsen. Til å være et levende industrimiljø med fortsatt drift, har Tysse bevart mange eldre produksjonshus.

3.3 Tilstand

De gjenværende bygningene er her vurdert etter tilstanden i år 2004. Det er ikke foretatt noen sammenlikning med tilstanden da de ble registrert.

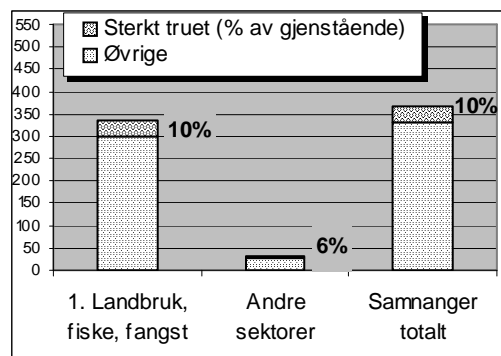
3.3.1 Tilstand – samlet oversikt

36 hus er sterkt truet på grunn av teknisk tilstand. Det tilsvarer 10 % av de gjenstående SEFRAK-registrerte husene i Samnanger.

Dette er trolig et minimumstall da bare de åpenbart sterkt truede husene er telt med her. Antallet gir en prognose om forventet tap i Samnanger i kommende år.

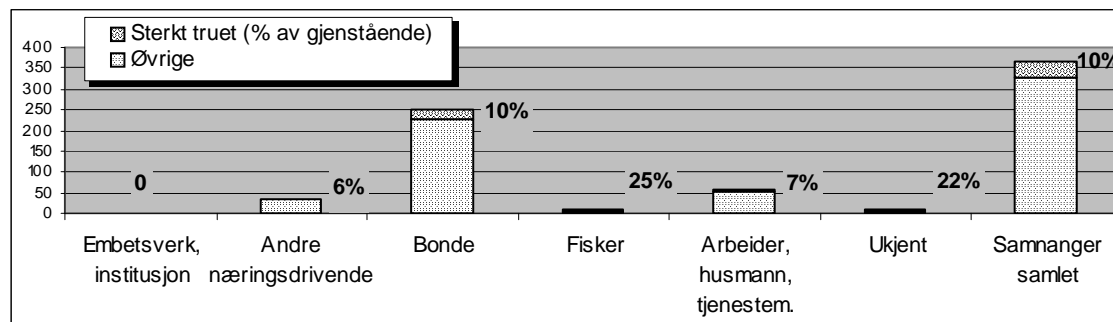
3.3.2 Tilstand – samfunnssektor

Det er først og fremst hus i miljøer knyttet til primærnæringen som er truet. Prosentandelen er over dobbelt så stor som for de andre sektorene til sammen.

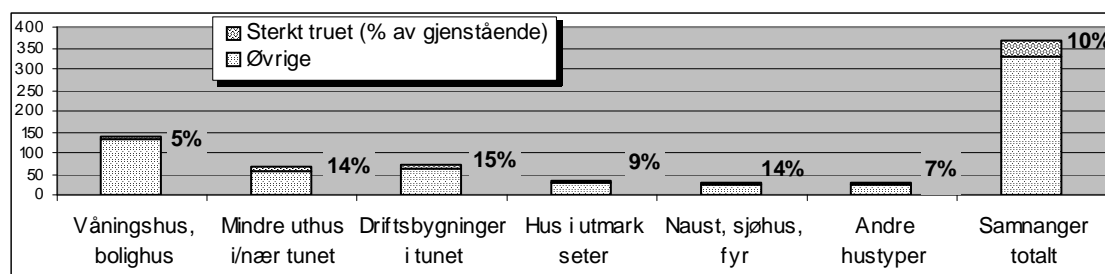
I andre sektorer er bare to hus truet.

3.3.3 Tilstand – sosial miljøsammenheng

Den tekniske tilstanden varierer mellom de undersøkte sosiale gruppene. Bare en gruppe er ikke truet, det er de få bygningene i "Embetsverk, institusjon". Mest truet er fiskernes hus og gruppen med ukjente, men dette dreier seg om meget få hus.

3.3.4 Tilstand – bygningstyper

Det er stor forskjell på hvilke type bygninger som er truet. "Driftsbygninger i tunet" topper, tett fulgt av gruppene "Mindre hus i/nær tunet" og "Naust, sjøhus".

Dette samsvarer med tap, bygningene som er mest truet har også de høyeste tapsprosentene.

1242-002-114. Driftsbygningen var i dårlig stand ved registrering i 1979, og sto fremdeles på samme måte i 2004. Den er bygd i grindkonstruksjon med fjøs under løa og villskifer på taket.

1242-002-220. Naustet var i rimelig god stand i 1979, i 2004 må det betegnes som truet. Småskogen har rykket nærmere. Som driftsbygningen er naustet i grindkonstruksjon, dels med villskifer dels med tegl på taket.

1242-001-025. Solbjør var tidligere handelssted, og taket på hovedbygning/handelshus kan skimtes til venstre. Den er fra 1912 og faller derfor utenfor undersøkelsen. Huset i forgrunnen er ei husmannstue som ble kjøpt og flyttet hit, og tatt i bruk som flor (fjøs). Huset har beholdt den opprinnelige form utvendig, og viser en hustype som var vanlig på husmannsplasser. Den var i dårlig stand i 2004.

1242-007-079, 080. Våningshus og driftsbygning på bruket Eikedal i Eikedalen. Ved SEFRAK-registreringen var stedet mest i bruk som feriested –i løa var brensel m. m . I 2004 var ikke husene i bruk. Brakeledning på løa begynte å bli dårlig i 1985, og i 2004 var situasjonen forverret. Våningshuset er typisk for den nøkterne sveitserstilen i området. I den ene stua i huset var det omgangskole fra slutten av 1800-tallet til 1920-tallet.

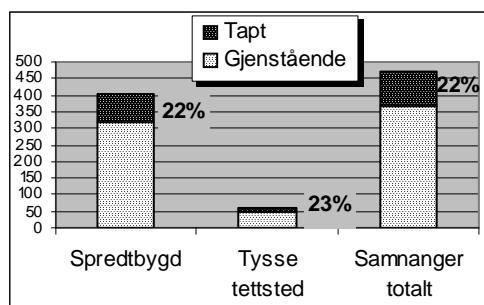

1242-002-038. Stolpane skole ble lagt ned først på 1960-tallet, og huset var uten funksjon ved registreringen i 1979. Selve skolehuset står ennå fint, men uthuset bærer preg av forfall, og det har grodd mye til rundt huset siden registreringen.

4 Geografiske variasjoner

4.1 Tap og geografiske variasjoner

4.1.1 Tap – tettbygd/spredtbygd

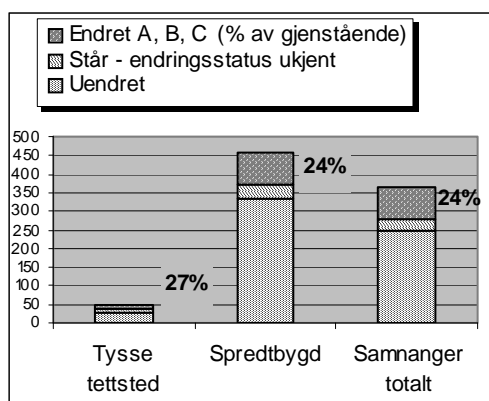

Målt i prosentandeler er det liten forskjell mellom de to hovedområdene når det gjelder tap, den er litt større for Tysse tettsted.

Det ble registrert få hus i Tysse sett i forhold til resten av kommunen, og det er kretser i de spredtbygde områdene som har tapsprosent langt større enn tettstedskretsen.

4.2 Endringer og geografiske variasjoner

4.2.1 Endring – tettbygd/spredtbygd

Endringsprosenten for Tysse tettsted er noe større enn for de spredtbygde kretsene.

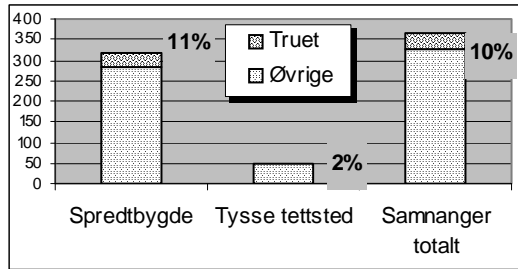
Den lille forskjellen viser at det skjer forholdsvis mye med bygninger over hele kommunen, og det finnes kretser i de spredtbygde områdene som har en endringsprosent større enn Tysse tettsted.

1242-010-024. Våningshuset har blitt pusset opp siden SEFRAK-registreringen i 1982. I tillegg til veranda, dreier det seg om mindre endringer, som tilbakeføring av noen av vinduene til krysspostvinduer og skifte av taktekke fra ruteskifer til shingelpapp. Nytt i 2004 er også takvinduene som gir en bedre utnyttelse av loftsetasjen. Endringene er klassifisert som endringstype C.

4.3 Tilstand og geografiske variasjoner

4.3.1 Tilstand – tettbygd/spredtbygd

Bygninger i Tysse tettsted er i klart bedre stand enn i resten av kommunen.

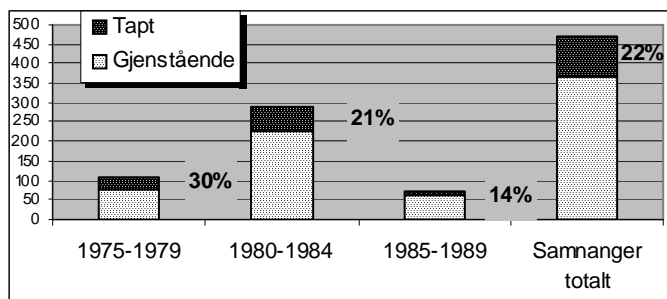
Det er bare en av de spredtbygde kretsene hvor andelen truete er mindre. Det er krets 04 Steinsland som ligger opp mot tettbebyggelsen på Haga, og strekker seg innover og omfatter stølsområdene rundt Fitjavannet.

1242-005-036. Kvernhus på Fiske som nylig var vølt ved SEFRAK-registreringen i 1982.

5 Registreringstidspunkt og variasjoner

5.1 Tap – variasjoner etter registreringsperiode

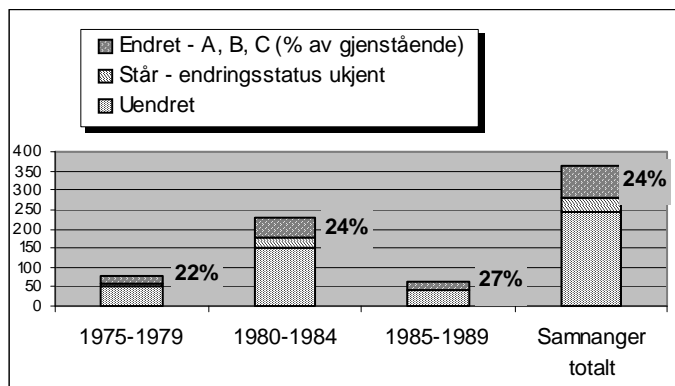
Registreringen er fordelt på tre registreringsperioder. Tapsprosenten er klart størst for de tidligst registrerte, så blir den gradvis mindre. I siste registreringsperiode er tapene lavest både i antall og prosent andel.

Registreringen foregikk fra 1979 til 1985, med et opphold i 1983 og 1984. I tidsepoken 1975–1979 ble det bare registrert i 1979, da i kretsene 1 og 2. De ligger på vestsida mot Samnangerfjorden sør i kommunen. I 1985–1989 ble kretsene 6 og 7 registrert. De strekker seg innover langs Rv. 7 mot grensa til Hardanger i østdelen av kommunen. Registreringen ble avsluttet i perioden 1980-1984 med den sentrale og mest folkerike delen av kommunen.

Registreringen foregikk fra 1979 til 1985, med et opphold i 1983 og 1984. I tidsepoken 1975–1979 ble det bare

I første registreringsperiode ble området mot Os kommune registrert. Her har det vært sterkt press med nybygging og utlegging av arealer for utbygging, særlig i Rolfsvågområdet.

5.2 Endring – variasjoner etter registreringsperiode

Jo kortere tid siden registreringen, jo høyere er andelen hus som er endret.

Det er de kretsene som ble registrert mot slutten av registreringsperioden som er mest endret.

Sammenligner med tap, viser undersøkelsen at det er disse kretsene som hadde de minste tapsprosentene. Bl.a. ble tettstedskretsen Tysse registrert i denne perioden.

6 Konsekvenser og tendenser

6.1 Konsekvenser for kulturminner og kulturhistoriske sammenhenger som følge av kommunens generelle utvikling

6.1.1 Befolkningsutviklingen

Folketallet i Samnanger har vært stabilt, men svakt økende fra 1979 til 2004. Fra SEFRAK-registreringen begynte i 1979 til 2003 har folketallet i kommunen gått fram med 2,7 %. I de siste 10-åra har Samnanger kommune hatt en betydelig mindre folketilvekst enn landet som helhet, og den har også vært mindre enn fylkets.

Ved folketellingen i 2001 bodde ca. 40 % av befolkningen i tettbygde strøk. Det meste av befolkningen bor i bunnen av Samnangerfjorden, fra Ådland i vest til Tysse i øst. Ca. 50 % pendler til Bergen og andre kommuner.

6.1.2 Jordbruk og fiske, jordbrukets kulturlandskap

Da SEFRAK-registreringen begynte i Samnanger i 1979 var antall bønder og fiskere blant de yrkesaktive sterkt redusert. Flere av de registrerte husene var knyttet til feriebruk eller vanlig bofunksjon, uthusene var ofte i bruk til "diverse lager" og det ble registrert flere ruiner særlig etter utmarkshus og husmannsplasser.

Denne trenden innen jordbruket har i løpet av undersøkelsesperioden blitt forsterket med en ytterligere konsentrasjon om færre driftsenheter. I flg. jordbrukstillingen har antall driftsenheter blitt halvert i perioden 1989 til 1999, mens bruk over 100 dekar har hatt en svak økning, jordbruksareal i drift har gått ned og antall husdyr tilbake. Fiskeriene hadde før 1990 for lengst mistet sin betydning, noe fiskerinæringens statistikk over yrkesaktive fiskere viser, én person i Samnanger hadde fiske som hovedyrke både i 1990 og 2004.

De relativt få registrerte naustene og sjøbuene fra før 1900 har store tap, tapsprosenten er på 32 %, og høyere enn for driftsbygninger i tunet som har 23 %. Men da disse alt ved registrering utgjorde en mindre husgruppe, og representerer hustyper som har vært vanlige i de vestlandske fjordbygdene, rammes her særlig sårbare bygningsmiljøer.

Ved MOV-undersøkelsen i 2004 sysselsatte jordbruket bare ca. 3 % av de yrkesaktive, og tapsprosenten er stor i Samnanger for jordbrukets bygninger. Det gjelder særlig hus i utmarka. Seterstuene har til en viss grad blitt tatt hånd om da de brukes som hytter, det er særlig fjøs, høyløer og vårfloren nær tunet som har gått tapt. Dette er hustyper som allerede var redusert ved SEFRAK-registreringen, noe de mange registrerte ruinene, særlig av høyløer og vårfloer, men også av seterhus viser. Tunbebyggelsen er mindre utsatt, da særlig bolighuset lar seg lett tilpasse. Enhetslåven har en tapsandel like under gjennomsnittet, mens de mindre uthusene, som omfatter et vidt spekter av hus, -utedoer, vedboder, smier m.m. i og ved tunet, har en tapsandel nesten like stor som sjøbrukets bygninger.

Utviklingen innen primærnæringen som tilsier ytterligere nedgang i antall årsverk i jordbruket, vil trolig medføre flere tap av eldre bygninger i åra som kommer. Men det er usikkert i hvilken grad dette vil påvirke de registrerte bygningene. Stadig flere småbruk og enkeltbygninger på gårdstun i Samnanger var allerede ved SEFRAK-registreringen tatt i bruk som boligeiendommer eller feriehus, og denne tendensen har holdt ved til 2004. Man skulle tro at dette etter hvert også vil gjelde seter- og sjøbruksbebyggelsen, da dette er hustyper som generelt brukes innen ferie- og friluftsliv.

1242-002-140 mfl. Ligrenda på vestsida av Samnangerfjorden er et av få steder langs fjorden hvor det er full drift. Eiereren av det øverste bruket er tildelt kommunens kulturlandskapspris for pleie av gårdslandskapet her og på tilleggsbruk.

1242-004-005. På Tveitaseter er selet registrert og flere tufter etter andre seterhus. Selet var i dårlig forfatning ved registreringen i 1981, men er nå satt i stand og inngår som "uten endring" i undersøkelsen. Landskapet rundt Tveitasetra er i ferd med å gro til.

1242-007-016, 028, 029, Høyseter. Til venstre nederst i lia ligger det gamle huset med mulig datering til middelalder. Det drives ikke jordbruk på småbrukene lenger, bakkene gror til, samtidig som det fortettes med boliger og hytter i høyden.

Over: 1242-009-080, Indre Tysse med lysåpne beitebakker over Tyssa. **Over til høyre:** 1242-002-102. Jordveien på Kvernes holdes åpen ved drift. **Til høyre:** 1242-002-040. Sommersted på Stolpane der jordveien holdes åpen som plen.

6.1.3 Industristedet Tysse

På Tysse ligger kommunesenteret med kommunal administrasjon og ungdomsskole. I det gamle industristedet på Ytre Tysse er AS Safa fabrikk fremdeles i drift, men arbeidsstokken har over tid blitt kraftig redusert. En del av den gamle bebyggelsen blir også her brukt til ferie- og fritidsbruk. Taps- og særlig endringsandelen er noe større i tettstedet enn i de spredtbygde kretsene. Dette dreier seg om få hus før 1900 i utgangspunktet, og det lille antall som er revet og endret gir høye prosentandeler. Ingen av produksjonshusene for industrien og arbeiderboliger bygd av fabrikken er borte, men viktige hus i det lille tettstedet som de smale små stuene for håndverkere og arbeidere tilpasset det bratte terrenget, små uthus og hus knyttet til handel og annen tettstedsvirksomhet har gått tapt.

Tysse-kretsen omfatter ikke bare industristedet, men også et par gårdsbruk som ligger opp mot tettstedet. De har dels blitt innebygd av boligeiendommer. Her har det vært tap av løer og uthus.

1242-009-015, 053, 054, 057. Tysse tettsted, husene er en blanding av tidligere og nåværende næringshus og bolighus.

På 1860-tallet var det gjestgiversted og landhandel på Ytre Tysse, siden kom dampskipsekspedisjon og poståpneri. Men det var ved anlegget av AS Safa fabrikk at folketallet økte.

1242-009-036. Bolighuset, det rommet også et skomakerverksted, ligger høyt over fjorden. Det er smalt, på halvannen etasje. Til venstre sett ovenfra, innfelt fra tettstedet. Det ligger like under skolen, med lignende hus som naboer.

6.1.4 Eldre sentra, knutepunkter

Kirkestedet

Ådland var tidligere det gamle senteret i kommunen. Her har fra gammelt vært kirkested og da vegforbindelsen med Trengereid jernbanestasjon kom på slutten av 1800-tallet, ble det et kommunikasjonspunkt mellom ferdselen på fjorden og langs vegene. Her kom hotell (1869), og etter hvert andre funksjoner knyttet til et lite tettsted, som dampskipsekspedisjon, landhandel, bakeri, post og telefon. Hotellet ble drevet til sommeren 1969, og revet i 1977. Fremdeles står andre mer sekundære bygninger knyttet til hoteldriften tilbake.

Etter hvert flytta en del av disse virksomhetene litt lenger nord til Bjørkheim. Og i dag er Bjørkheim blitt senter med stor dagligvarebutikk, post, lensmann og motell og kafé.

Tapsprosenten for Ådland-kretsen er stor, og den gamle tettstedsbebyggelsen er ikke skilt ut som egen krets. Det er derfor ikke klare tall som dokumenterer tap- og endringsprosenter i selve tettstedsområdet. Viktige bygninger som hotellet og noen av de gamle sjøbuene som definerte det gamle tettstedet, var revet like før SEFRAK-registreringen. De få husene som nå er borte svekker ytterligere dette miljøet.

1242-003-001, 007. Samnanger kirke ble innviet i 1851. Kirka ligger på Ådland, til venstre i bildet Ådlandbruka. Dette er et gammelt kirkested, på samme sted sto en stavkirke som ble bygd mot slutten av 1100-tallet.

1242-003-048, 049, 050, 051. Fra det tidligere hotell- og handelsområdet på Ådland. Det er mer perifere enkelthus som står tilbake, selve hotellet ble revet ned for noen år tilbake. Til høyre betjeningsbolig for de ansatte, butikk og lagerhus. Til venstre nyere butikk som er sammenbygd med et eldre bolighus, foran ligger naust, som viser at sjøen tidligere gikk hit opp. Her ble fylt opp, på grunn av den nye riksvegen.

Handelsstedene

På begynnelsen av 1900-tallet da trafikken på fjorden var viktig, lå det flere handelssteder til fjorden. Disse var foruten Ådland og Tysse – Gaupholm, Solbjør og Haga. Her anløp også dampskipene, med unntak for Solbjør. Til gjengjeld ble Sagen (som navnet sier opprinnelig et sagbruk) brukt som anløpssted. Ingen helhetlige anlegg før 1900 står tilbake, men spredte hus finner man på Tysse, Gaupholm og Solbjør. Det har vært enkelttap i bebyggelsen på Solbjør og Sagen.

6.2 Arealfragmentering, større inngrep

Hagatunelen ble åpnet i 1991. Tunnelen har særlig avlastet trafikken i et område dominert av boområder fra 1900-tallet, og anlegget har ikke fått kjente konsekvenser for SEFRAK-registrerte bygninger.

Utbyggingen både av bolig- og industriområder i den sørlige delen av kommunen på vestsida av Samnangerfjorden har satt spor, og det er her man finner den største andelen av tapte bygninger i Samnanger. I tillegg har eldre hus som ikke er registrert, blitt borte eller er sterkt truet.

1242-001-045 (1900), 046. Engene som før gikk ned til strandkanten på Rolvsvåg har grodd mye til siden kommunen overtok og la det ut til friluftsområde. Området ble registrert i 1979, og naustet som da lå her var et tradisjonelt naust i grindkonstruksjon, med teglstein og heller på taket.

1243-001-056. Naust ved Roaldsvåg som er erstattet med nytt naust.

1242-002-051, 052 (1900), 053. Bygningene i tunet på Nordbø var i bruk ved registrering 1979, med unntak for løa til venstre i bildet. I 2004 var tunet fraflytta og forfallet satt inn. Løa er fra 1900-tallet, våningshuset og eldhuset til høyre er eldre. Etter utbedringen av Fv 552 til Os er Nordbø omslynget av den trafikkerte vegen og prognosene for å ta vare på bygningene er neppe gode.

1242-009-042. Kvernhuset på Ytre Tysse viste seg for dårlig til å settes i stand, og ble erstattet av en nybygd kopi. Kvernstedet inngår i kulturstien som kommunen har under opparbeiding i dette området, som ble valgt ut til Sannanger kommunes tusenårssted.

7 Saksbehandling, planforhold m.m.

7.1 Bruk av SEFRAK-materialet i kommunen

Originalmaterialet til SEFRAK-registreringen er i Tysse kommune. Teknisk etat har adgang til og bruker SEFRAK-registeret på GAB, om heller sporadisk. Ellers blir den lokale ekspertise på kommunehuset mye brukt.

7.2 Planforhold

Kommunens arealplan var under rullering i 2004.

Kommuneplanen (1992-2004)

slår fast at det "bør utarbeides en kulturminneplan i planperioden og at det i forståing med Hordamuseet bør verta eit bygdetun/museum i Samnanger."

Naturutvalget har det politiske ansvaret for kulturminnevernet.

Kommunedelplan for miljø og naturressurser 1997 – 2000 (2008)

Her er til sammen "20 Verdifulle kulturhistoriske miljø/bygningar valde ut frå ei rask gjennomarbeiding i SEFRAK-registeret, og synfaringar i Samnanger. Det er viktig å merke seg at lista ikkje er utfyllende, og at kulturavdelinga på fylket heller ikkje har vurdert materialet."

Fredete bygninger

Ingen bygninger er freda etter kulturminneloven.

To hus på Høyseter skal iflg. SEFRAK-registreringen være bygd før 1650. Våningshus (1242-007-016), her er 1548 skåret inn i en bjelke. Eldhus (1242-007-017) på samme sted skal være gammelt iflg. tradisjonen. Det var revet i 2004.

I tillegg ble ruinen etter et langhus fra middelalder registrert på Eikeland (1242-007-042).

Spesialområde bevaring etter plan og bygningsloven

Ingen områder er regulert til spesialområde bevaring.

Ytre Tysse ble valgt som tusenårssted i Samnanger kommune. Som et resultat av dette ble det valgt å lage en kultursti i området. Kommunens kulturminne for kulturminneåret 1997 var Gaupholm, gammelt handelssted fra 1870 (med få hus fra før 1900).

Samnanger kommune har eget historielag fra 2000. Det har som formål å fremme interessen for lokalhistorie og kulturvern, og skal arbeide for å ta vare på det som har historisk verdi for kommunen.

7.3 Tilskudd til eldre bygninger og kulturlandskap

Det var fram til 2004 gitt STILK midler til istandsetting av flere hus og miljøer i Samnanger kommune, deriblant SEFRAK-registrerte bygninger.

Kilder

Litteratur

Aschehoug og Gyldendals Store norske leksikon. 1994 og 1999

Andersen, Ingvar: *Samnangers Historie. Del 1, 2,3 og 4.* 1985-89.

Helland, Amund: *Samnanger herred. Norges land og folk* (1921.)

Utrykte kilder, arkiv m.m.

SEFRAK-registreringen Samnanger 1979–85, skjemaer og kart

Statistisk sentralbyrå. Folke- og bolig telling. 1. november 1970. Oslo

Statistisk sentralbyrå. Faktaark, 1999. Jordbrukstillingen Samnanger. (www.ssb.no)

Statistisk sentralbyrå. Faktaark, 1999. Kommunefakta Samnanger. (www.ssb.no)

Statistisk sentralbyrå. 2003. Befolkningsutviklingen i kommunene 1951–2003. (www.ssb.no)

Statens kartverk. Topografisk hovedkartserie M711

Muntlig informasjon: Kulturkonsulent Johannes Tysseland, Samnanger kommune.

Gamle kart: Norge 166/26, 27 Samnanger 1864, S. Bergenshus amt 1:200 000 1867-1882

Vedlegg 1. Bygningstyper: tapt, endret, truet – tabell

Vedlegg 2. Registreringskretser: tapt, endret, truet – tabell